ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 12 Issue 4, August 2020

DOI Number: 10.9737/hist.2020.899

Araştırma Makalesi

Makalenin Geliş Tarihi: 13.05.2020 Kabul Tarihi: 19.06.2020

Atıf Künyesi: İlkay Erken, "İşkodra Vilayetinde İdâdîler (1889-1912)", *History Studies*, 12/4, Ağustos 2020, s. 1783-1807.

İşkodra Vilayetinde İdâdîler (1889-1912)

High Schools in The Province of Shkodra (1889-1912)

Dr. İlkay Erken

ORCID No: 0000-0002-7049-1058

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Öz: Eğitim kurumları modern devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte sistemli bir şekilde düzenlenmiştir. Bu anlamda 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin hemen her alanda yaşadığı dönüşümden eğitim kurumları da payını almıştır. Eğitimde yapılması gereken yenilikler ve bunlara dair teşebbüsler 1869 Maarif Nizamnamesinde gösterilmiştir. Ancak nizamnamedeki kararların uygulanmasında bazı zorluklar vardı. Bunlardan ilki öğretmen eksikliği idi. Diğerleri ise mali güçlüklerdi. Gerek merkezi idare ve gerekse yerel idareciler eğitimde yenilik teşebbüslerinde mali zorluklarla uğraşmak zorunda kalmışlardı. Ancak İşkodra gibi vergi gelirlerinin sınırlı olduğu yerlerde bu daha zorlayıcı olmuştu. Bu nedenle çoğunlukla merkezi idarenin yardımlarına başvurulmuştur. Maddi kısıtlılıklar nedeniyle vilayette açılması düşünülen okullar açılmamışlardır. Vilayette hem maarif alanında ilerlemek hem de yabancı propagandalarına karşı koyabilmek için idâdîler çözüm olarak görülmekteydi. Ancak bütçe yetersizliği nedeniyle idâdîlerin açılması vilayet merkezinde idâdî açılması oldukça geç bir dönemde mümkün olmuştur. İşkodra'da idâdî açılmadan Draç'ta açılması maddi sıkıntıların neden olduğu bir durumdu. Nitekim benzer şekilde çeşitli girişimler görülmüşse de Tiran'da da bu nedenle idâdî açılmamıştı. İdâdîlerin Osmanlı Devleti'nden yaygınlaştırılmaya başlandığı 1884 sonrasında İşkodra vilayeti için de bu tartışılmıştır. Ancak mali sorunlar sürekli halledilmesi gereken bir mesele olarak İşkodra idarecilerinin karşısında durmuştur. Bu çalışmada İşkodra'da idâdîlerin açılması süreci ve zorlukların aşılması çabalarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Arnavutluk, II. Abdülhamid, Eğitim

Abstract: Educational institutions are systematically organized with the advent of modern states. In this sense, education institutions also got their share from the transformation that the Ottoman State experienced in every field in the 19th century. The innovations and attempts to be made in education are shown in the 1869 Regulations of Education. However, there were some difficulties in the implementation of the regulations. The first was the lack of teachers. The other was financial difficulties. Both the central government and local administrators had to deal with financial difficulties in innovation initiatives in education. However, this was more challenging in places where tax revenues were limited, such as Shkodra. For this reason, the help of the central administration was mostly used. Schools that are planned to be opened in the province due to financial constraints could not be opened. In the province, high schools were seen as a solution both to advance in the

field of education and to resist foreign propaganda. However, due to the insufficient budget, it was possible to open high schools at a very late period. It was a situation caused by financial difficulties to open in Durres without opening the high school in Shkodra. As a matter of fact, although various attempts were observed in a similar way, it was not possible to open a high school in Tirana. This was also discussed for the Shkodra province after 1884, when the high schools were expanded from the Ottoman Empire. However, financial problems have stood before the Shkodra administrators as an issue that must be resolved. In this study, the process of opening high schools in Shkodra and efforts to overcome difficulties are mentioned.

Keywords: Balkans, Albania, II. Abdulhamid, Education

Giriş

1838’de açılan ilk rüşdiyelere öğrenci yetiştirmesi düşünülen sıbyanlara kendisinden üstün herhangi bir okula öğrenci hazırlayan, yetiştiren okullar için kullanılan *idad* kelimesinden sebeple idâdî denmişti¹. Bu durum sonraki yıllarda rüşdiyelere talebin artması ile onlara öğrenci yetiştiren ibtidailer için de idâdî denmesiyle devam etmişti. 1867 yılı itibariyle o güne değin memur yetiştirmek maksadı ile açılan okullar Mekteb-i Maarif-i Adliye, Mekteb-i Ulum-ı Edebiyye, Darülmâarif ve Mahreci Eklâm ile sınırlıydı. Bunların dışında ayrıca açılmış bir idâdî yoktu. 1869 Maarif Nizamnamesi ile bu durum düzenlenmiş ve eğitim kademelendirmesi gözden geçirilmişti. 1000 hanenin bulunduğu kasabalarda idâdî açılması da böylece kararlaştırılmıştı.²

Maarif Nizamnamesi ile Osmanlı eğitim hayatındaki düzenlemelere rağmen rüşdiyelerin sayısının artırılması devam etmiş idâdî ve sultanilerin³ açılması işi sonraya bırakılmıştı. Burada idâdîler rüşdiyelerin üstünde, sultanilerin altında belirtilerek eskisi gibi başka bir okulun hazırlayıcı⁴ kademesiydi. Böylelikle sultanilerin liselere denk olduğu düşünüldüğünde idâdîler ortaöğretim derecesinde kademelendirilmişti.⁵

İdadiler Osmanlılık ilkesi doğrultusunda kullanılabilecek okullardı. Buralarda Müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmadan eğitim verilebilecekti. Bu amaçla Maarif Nizamnamesi ile tanımlanarak yaygınlaştırılmaları düşünülmüştü.⁶ İdadiler daha evvelden açılmış rüşdiyeleri içlerine alarak buradan mezun olanların devam edebileceği okullardı.⁷ Nitekim bu işlevinden hareketle ilk idâdî 1850’de İstanbul’da açılan dârülmâârif’tir. Bu okul rüşdiyelerin üstünde, dârülfünuna öğrenci yetiştirmek üzere kurulmuştu. 1873’e kadar faaliyet göstermiş ve ardından idâdiye çevrilmişti. 1873’te İstanbul’da açılan idâdî ise rüşdiyelerin istenilen düzeye gelememesi⁸ nedeniyle 19 Aralık 1872’de Maarif nazırının Sadaret’e gönderdiği tezkiresinde

¹ Cemil Öztürk, “İdâdî”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 464. (464-466)

² Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. 1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 495.

³ Fatih Demirel, “II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı’da Orta Öğretim: Sultâniler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII, S. 2, Aralık 2012, s. 342- 346.

⁴ İdadîlerin üzerindeki okullara hazırlayıcı konumda olmaları ileriki yıllarda çeşitlendirilir. Âli ve idâdî mezunlarının jandarma zabitanı yetiştirilmesi hakkındaki nizamnamede bu görülür. Bk. *Mekâtib-i Âliye ve İdâdiye Mezunlarından Yetiştirilecek Jandarma Zabitanı Hakkında Nizamname Suretidir*, Matbaa-yı Askeriye, İstanbul 1328, Madde. 1.

⁵ Buna göre (Bk. Ergin, *age*, C. 1-2, s. 496.) ilk kademede ibtidai ve rüşdiyeler, ortaöğretimde idâdî ve sultaniler, yükseköğretimde âlî mektepler olacaktı. Dârülmualimîn, dârülmualimât ile çeşitli fen ve sanayi mektepleri âlî mekteplerdi. Bk. Demirel, *agm*, s. 341.

⁶ Öztürk, *agm*, s. 465.

⁷ Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı’da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, Çev: Osman Yener, İletişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 155.

⁸ Bu süreç aynı zamanda ortaöğretimdeki rüşdiyelerin ileri derecede ilk kademe okulları haline gelmesini doğurur. Böylece rüşdiyelerin üzerinde, sultanilerin altında idâdîlere ihtiyaç duyulur. Bk. Benjamin C. Fortna, *Mekteb-i*

açıklanmıştı. İşte taşrada ileride açılarak sayıları arttırılmak üzere önce İstanbul'da bir idâdî tesisi fikri burada belirtilmişti. Böylece mevcut fiziki imkanları göz önüne alınarak 1850'de açılan dârülmaârif 1873'te idâdîye tahvil⁹ edilmiş, ilk sivil idâdî kurulmuştu.¹⁰ 1875'te Fatih ve Beşiktaş'ta birer idâdî tesis edilirken, 1876'da bunlara Eski Ali Paşa, Davut Paşa, Fevziye ve İbrahim Ağa Çayırı idâdîleri eklendi. Yani 1876'da İstanbul'da yedi¹¹ idâdî bulunmaktaydı. İstanbul dışında ilk taşra¹² idâdîsi ise Yanya vilayetinin Tırhala sancağında, Yenişehir'de açılmıştı.¹³

İstanbul'da açılması düşünülen idâdîde karşılaşılan sıkıntılardan sebep hemen eğitime başlanamamıştır. Hem tahsisat temininde hem de öğretmen ihtiyacının giderilmesindeki sorunlar buna neden olmuştu. Nitekim 1874 yılında İstanbul'daki dört idâdîde toplamda onöğretmen mevcuttu. İdâdîlerin teşkiline dair nizamnamede çizilen sınırlar çerçevesindeki girişimler 1872'de İstanbul'da başlamıştı. Ancak yaygınlaşmaları¹⁴ İstanbul ve imparatorluk genelinde 1881¹⁵ ve özellikle 1884'ten sonradır.¹⁶

1884 sonrasında idâdîlerin yaygınlaşmasının sebepleri¹⁷ arasında Berlin Kongresi'nde Doğu Anadolu'da eğitime dair istenilen reformlar sayılabilir. Buna göre rüşdiyelere gayrimüslim çocuklarının kabulüyle kendilerine Fransızca öğretilmesi talepleri yanında bu okulların idarelerinin cemaat meclislerine bırakılması istenmekteydi. Bunlar Osmanlı merkez idaresi tarafından hoş karşılanmadı. Bunun için karma eğitime programı itibariyle daha müsait olduğu düşünülen idâdîler daha uygun görüldü. Böylelikle II. Abdülhamid Devri'nde yaygınlaştırıldılar.¹⁸ Bunun yanında mali kaynak temini idâdîlerin yaygınlaştırılmasında önemlidir.¹⁹

İdâdîlerin inşası, öğretmen ve diğer görevlilerin maaşlarıyla giderleri vilayet maarif idaresi sandığından temin edilecekti.²⁰ Öğretmenleri, rüşdiyedekilerden fazla maaş alacaklardı. Buna göre elinde darûlmuallimîn şahadetnamesi bulunanlar idâdîlere tayin edileceklerdi. Ancak

Hümayun Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Döneminde İslam Devlet ve Eğitim, Çev. Pelin Siral, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 150-151.

⁹ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 116.

¹⁰ Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1998, s. 252-254.

¹¹ Ancak 1892'ye gelindiğinde sadece ikisinin açık olduğu görülmektedir. Bk. Kodaman, *age*, s. 121.

¹² 1892'de taşra idâdîlerinin sayısı 34'e ulaşmıştı. Bk. Somel, *age*, s. 158-159.

¹³ Yanya'da açılmasının nedeni buradaki gayrimüslim okullarının sayılarındaki fazlalıktı. Karma eğitime müsait olan idâdînin burada tesisi bu açıdan önemliydi. Bk. Bilim, *age*, s. 255-256.

¹⁴ İstanbul'da bir süre açık kalsa da kızlara mahsus idâdî kurulmuştur. Bk. Mustafa Şanal, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim Kurumları", *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, C. 3, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011, s. 396.

¹⁵ Ergin, *age*, C. 1-2, s. 500.

¹⁶ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C. 3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977, s. 1423.

¹⁷ Maarife kaynak yaratılması bunu mümkün kılmıştı. Aşar ve müsakafat vergilerinden alınacak belirli oran bu kaynağı oluşturmuştu. (Bk. Kodaman, *age*, s. 119) Bürokrasinin yaygınlaşması ile memur ihtiyacının artması da okulların yaygınlaştırılmasını beraberinde getirmişti. Bk. İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 471.

¹⁸ Taşrada idâdî açılması eleştirileri beraberinde getirmişti. Köy okullarıyla rüşdiyeler yaygınlaştırılmadan, müfredatları belirlenmeden ve gerekli mali kaynak temin edilmeden idâdîlerin açılmasının yersizliği vurgulanmaktaydı. Eleştirilere idâdîlerin yıkıcı hareketler olarak tanımlanan sosyalizm, nihilizm, anarşizm gibi düşünceler temelinde Avrupa'da ortaya çıktığı düşünceleri ekleniyordu. Ayrıca idâdîlerin ücretli olmasının eşitliğe aykırı olduğu savunuluyordu. Bk. Somel, *age*, s. 155-157.

¹⁹ 1881'de Kâmil Paşa batı ile rekabet için ortaöğretim kurumlarının yaygınlaştırılmasına işaret eder. Ayrıca idâdî binalarının projeleri Fransa'dan temin edilmekteydi. Bk. Fortna, *age*, s. 152, 177-178.

²⁰ Her idâdînin yıllık tahsisat toplamı 80.000 kuruş olacaktı. Bk. Kodaman, *age*, s. 115.

açıkta bir idâdî yok ise rüşdiyelerde görevlendirileceklerdi. Bu halde maaşları rüşdiye öğretmenleriyle aynı miktarda olacaktı. İdâdîlerin bulundukları mevkie işaretle eğitim kadroları en azından on²¹ öğretmenden oluşacaktı.²² İdâdî müfredatında din dersi bulunmazken Türkçe ile Fransızcanın mevcudiyeti tespit edilebilir. Ancak nizamnamede bulunmadığı halde²³ sonradan Arapça, Farsça ve jimnastik dersleri ilave edilmişti.²⁴

İdâdî müfredatı nizamnamede üç yıllık iken 1888’de dört yıllık yapılmıştır. Ancak taşrada idâdîlerin açılması ardından rüşdiyelerle birleştirilmeleriyle²⁵ beş ve yedi yıllık olarak yeniden tasnif edildiler²⁶. Rüşdiyelerle birleştirilen yedi yıllık idâdîlerin ilk üç yılı rüşdiye, son dört yılı idâdî derecesindeydi. Beş yıllık idâdîlerde ilk üç yıl benzer şekilde rüşdiye, son iki yıl da idâdî eğitiminden sayılmaktaydı. Nitekim bu şekilde beş yıllık taşra idâdîsi mezunları yedi yıllık idâdîlere devam ederek mezuniyetleri halinde tam idâdî diploması alabileceklerdi.²⁷

Beş senelik nehari idâdîlerin toplam idâdîler içerisindeki yeri fazlaydı. Bu okullar ortaokul düzeyine iken yedi yıllık leyli idâdîler yüksek meslek okullarının hazırlık okulu gibiydi. Ancak yatılı yedi yıllık idâdîlerin tesisi ilk dönemlerde oldukça sınırlıdır. 1892 yılında ancak İzmir, Şam, Beyrut, Selanik ve Yanya gibi şehirlerde yatılı idâdîler mevcuttu. Yatılı idâdîlerin²⁸ yaygınlaştırılması maarif bütçesiyle ilgiliydi. Vilayet Maarif Hisse-i İlane miktarı burada esas belirleyiciydi. Nitekim İşkodra ve Kosova gibi maarif geliri bakımından sorunların yaşandığı vilayetlerde yedi yıllık idâdîlerdense beş yıllık idâdîler açılmıştı.²⁹

Bu çalışmada İşkodra vilayetinde eğitimle ilgili ihtiyaç duyulan düzenlemelerin mali kısıtlılıklar çerçevesinde şekillendiği ancak siyasi ve idari açıdan vilayet özelinde değerlendirmelerle bunun aşılmasına değinilecektir. Bu ise arşiv vesikaları ile kısmen süreli yayınların değerlendirilmesiyle yapılacaktır. Ayrıca idâdîlerin teşkilinde vilayet idaresinin

²¹ Nizamnamede bu sayı altı iken (Bk. Abdullah Saydam, “Tanzimat Devri Reformları” *Türkler*, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 799.) 1872’de maarif nazırı tezkiresiyle en azından on olması gerektiği gösterilmişti. Bk. Kodaman, *age*, s. 115, 117.

²² Ergin, *age*, C. 1-2, s. 499.

²³ Leyli ve nehari idâdî ders programları için bk. Kodaman, *age*, s. 131-133.

²⁴ Bu değişiklik (Bk. Bilim, *age*, s. 253, 256.) 1872 yılı içindeki önerilerle yapılarak *mantık, ilm-i mevâlid, ilm-i servet, hikmet-i tabiyye ve kimya dersleri yerine Arapça, Farsça, İngilizce, Almanca, müsellat ve jimnastik* dersleri eklenmişti. (Bk. Kodaman, *age*, s. 117.) Genel bir değerlendirme ile II. Abdülhamid devrinde din derslerinin ağırlığı artmıştır. Bk. Şanal, *agm*, s. 392.

²⁵ Böylelikle rüşdiye sayıları azalır. Ancak idâdîler istenilen ölçüde çoğaltılamaz ve 1906-1907 yıllarında yeniden rüşdiye sayısı artar. (Bk. Muammer Demirel, Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 56.) 1906’da ülke genelindeki idâdî sayısı 114’tür. Bk. M. Emin Yolalıcı, “XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, *Osmanlı*, C. 5, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 287.

²⁶ Vilayet merkezlerindeki rüşdiyeler yedi yıllık yatılı idâdîlere, sancak merkezlerindeki ise beş yıllık gündüzlü idâdîlere çevrilecekti. II. Meşrutiyet sonrası yedi yıllık idâdîler sultanilere dönüştürülmüştür. Nitekim bu sultaniler Cumhuriyet’le birlikte lise olarak anılmıştır. (Bk. Şanal, *agm*, s. 390-391, 397.) Yine bu dönemde çok amaçlı idâdîler açılmışlardı. Altı yıllık olan bu idâdîlerin son iki yılında ziraat, ticaret ve sanat bölümlerinden birisine devam edilecekti. Böylelikle mezunlara farklı diplomalar verilecekti. Ancak bu süreç istenildiği gibi işlemez. Bk. Tayyip Duman, “Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişimi”, *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 68-69.

²⁷ Dersaadet’teki dört yıllık idâdî mezunları tam idâdî diploması alabilmekteydi. Bk. Öztürk, *agm*, s. 465; Kodaman, *age*, s. 126-127.

²⁸ Sonradan *beş yıllık leyli ve yedi yıllık nehari* idâdîler teşkil edilmiştir. Leyli idâdîlerin bütçe ihtiyacının fazlalığından sıyrılmak ve beş yıllık nehari mezunlarının yüksek okullara devamı önündeki engelin kaldırılması düşüncesi bundan etkili olmuştur. Bk. *Maarif-i Umumiyye Nezareti İstatistik Müdiriyeti Dersaadet ve Vilâyatta Kain Mekâtib-i Resmîyye ve Hususîyye ve Desraadet’te Bulunan Medaris-i İslamiyye ile Kütüphanelere Dair İstatistik Mecmuasıdır*, (1323-1324 ve Kısmen 1325-1326 Sene-i Dersiyelerine Aid Ma’lumat Teşkil Etmektedir), Matbaa-yı Ami-re, Dar’ul Hilafet’ül Aliyye 1327, s. 22.

²⁹ Somel, *age*, s. 159.

içinde bulunduğu mali sorunlara rağmen hayata geçirmeye çalıştığı değişikliklerle bunlara dair çözüm öneri ve yöntemlerine dikkat çekilecektir.

1. İškodra Vilayetinde İdadi Tesisi Çalışmaları

Osmanlı Devleti, Tanzimat Dönemi ardından ve 1869 Maarif Nizamnamesi ile eğitimi daha teferruatlı bir şekilde ele almıştır. Bu dönemde İškodra’da eğitimde ıslahat ve yeniliklerin tatbiki bilhassa imparatorluk genelinde olduğu üzere II. Abdülhamid zamanında yaygınlaşmıştır. İškodra’nın bulunduğu konum itibarıyla atfedilen ehemmiyetine sürekli işaret edilerek eğitim öğretim faaliyetleri önemsenmiştir. Bunda vilayetteki ecnebi ve ecnebilerin açık yardımları ile faaliyetlerini sürdüren gayrimüslim okullarının varlığı belirleyiciydi. Bu açıdan vilayet dâhilinde daha genele ulaşabilmek, okuryazar nüfusu arttırmak amaçlı uygulamalar öncelikli olarak tatbik edilmişti. Bunun için vilayet sınırlarında genellikle ilk kademe okullar açılmıştır. Tanzimat ile birlikte her ne kadar rüşdiyelerin yaygınlaştırılması girişimleri sıbyan/ibtidai okullarının yaygınlaştırılmasının öncesine dayansa da uygulamada yeni usulde eğitim veren ilk kademe okullarının sayıları artmıştır.³⁰

Vilayet dahilindeki rüşdiye okullarının yetersiz kaldığı kanaatine varılması ecnebi ve gayrimüslimlerin eğitimle ilgili faaliyetleriyle olmuştur. Bundan sebeple vilayette idâdî açılması taleplerinde hemen her defasında siyasi bir gerekçe olarak bu durum ortaya konmuştur. İmparatorluk genelinde 1884 ardından ve 1892 itibarıyla yaygınlaştığı söylenebilen idâdîlerin bu dönem itibarıyla İškodra’da tesisi gündem oluşmuştu. Ancak 20. asrın başına değin İškodra’da idâdî açılmamıştı. Vilayette idâdî açılması teşebbüslerinin odağında vilayet merkezi bulunan İškodra, sancak merkezi Draç ve bu sancağın kaza merkezlerinden birisi olan Tiran vardı. Bu sebepten vilayette idâdî tesisi çalışmaları İškodra, Draç ve Tiran başlıklarında ele alınacaktır.

1.1. İškodra İdâdîsi

Vilayet merkezi İškodra’da Osmanlı Devleti’nin idaresinde ecnebi ve gayrimüslimlerin eğitim faaliyetleriyle rekabet edebilecek eğitim kurumları yoktu. İlk kademe okulların hem vilayet genelinde hem de merkezinde oldukça yaygın olduğu görülse de³¹ bu durum rüşdiyeler ve bilhassa idâdîler için geçerli değildi. Ancak imparatorlukta idâdîlerin teşkili girişimlerinin başladığı yıllardan çok daha önce, 1864 yılında, İškodra’da bunun tartışıldığı söylenmelidir. İškodra’da rüşdiye muallimi Davut Efendi ile yardımcısı sayıları 200’e yaklaşan öğrencileriyle ilgilenmekte güçlük çektiklerinden durumu merkez idareye iletmışlerdir. Buna göre rüştiyedeki öğrenci sayılarının fazlalığından ve bunların mezuniyetleri ardından devam edecekleri bir okulun tesisini gerekli görmüşlerdir. Bu nedenle İškodra’da bir idâdîye ihtiyaç duyulduğunu ifade etmişlerdir. Durum Meclis-i Valâ’da görüşüldükten sonra İškodra mutasarrıflığına hitaben cevaplanmıştır. Burada rüşdiyeye öğrencilerin rağbetiyle öğretmenlerinin fedakârane çalışmaları övülmüştür. Ancak Osmanlı ülkesinde henüz Dersaadet de dahil olmak üzere rüşdiyelerin üzerinde yer alacak idâdî tesisine dair karar alınmamıştı. Buna dair meseleler henüz görüşülmekle birlikte kararlaştırıldığı ve taşralarda inşasına başlandığında İškodra’nın da bundan nasibini alacağı belirtilmiştir. Bu sebepten talebin icrası olumlu karşılanmamıştır. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken husus İškodra rüşdiyesi öğretmenlerinin daha idâdî

³⁰ Yeni ve eski usulde eğitim veren ilk kademe okulların sıbyan ve ibtidai şeklindeki isimlendirmelerine dair değerlendirme için bk. İlkay Erken, “Tanzimat Devri’nde İlköğretim Okullarının İsimlendirilmesi Meselesi ve İškodra Vilayeti Örneği (1839-1912)”, *Sosyal ve Beşeri Bilimlere Dair Araştırma Örnekleri*, Ed. Prof. Dr. Ali Acaravcı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2018, s. 159-169.

³¹ İlkay Erken, “İškodra Vilayetinde İlköğretim Okullarını Sayı ve İsimlerinin Tespiti”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 44, Niğde 2018, s. 70-73.

İşkodra Vilayetinde İdâdiler (1889-1912)

teşkiline dair karar alınmadan ve ilk örneği de açılmadan bu okula duyulan ihtiyacı ifadeleridir.³²

1889 başında İşkodra valisi vilayetteki eğitim faaliyetleriyle ilgili tespitlerini Sadaret'e göndermiştir. Bunda daha önceden İşkodra'da bir idâdî açılması taleplerinin Maarif Nezareti tarafından kabul edilmediği anlatılmıştır. Maarif Nezareti'nin vilayetten gelen talebe olumlu yanıt vermemesinin nedeni ise vilayet maarif gelirlerinin yetersizliği idi. Ancak sırf mali nedenlerle İşkodra'da idâdî açılmamasının ileride daha büyük sorunlara neden olacağı bir kez daha vurgulanmıştır. İdâdî eksikliğinden istifade eden Cizvitlerin³³ İşkodra'da çok sayıda okul açarak faaliyetlerde bulundukları bu değerlendirmeye eklenmişti. Ayrıca İtalyan konsolosunun faaliyetlerine de dikkat çekilmişti. İşkodra'daki ecnebi okullarıyla *rekabet edecek derecede* bir idâdî tesis edilmez ise Müslim ve gayrimüslim ahalî çocuklarını bu okullara göndermek zorunda kalacaktı. Üstelik ecnebilerin bunca zahmet ve masrafa katlanarak yaptıklarının Osmanlı Devleti tarafından ihmali de uygun olmayacaktı. Nitekim idâdî tesisi için gereken miktarın böylece elde edilecek fayda ile mukayese edildiğinde oldukça cüzi olduğu vilayet idaresince düşünülmekteydi.³⁴

Vilayetin ifadeleri Sadrazam vasıtasıyla Maarif Nezaretine iletilmişti. Sırf vilayet maarif gelirlerinin azlığından sebeple böyle bir okulun inşasına müsaade edilmemesinin uygun olmayacağı beyan edilmişti. İşkodra'da Cizvitlerin açtığı okullarla rekabet edecek bir idâdînin tesisine çalışılması Maarif Nezareti'ne anlatılmıştır. Nezaretin yanıtında vilayet bütçesinin yetersizliğine işaret edilmiştir. Ayrıca nezaret bütçesinin de ilave bir yüke müsait olmadığı açıklanmıştır. Bu sebepten açılması talep edilen *leyli idâdî* yerine İşkodra rüşdiyesinin eksiklerinin giderilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Bu beyanlarla birlikte Maarif Nezareti İşkodra vilayetinin maarif bütçesinin durumunu ifade etmek üzere sadece merkez İşkodra kasabasının yıllık maarif bütçesini gösteren bir pusula hazırlamıştır. Böylece 1889 yılında vilayetin idâdî tesisine dair talebi rüşdiyenin eksiklerinin giderilmesi şeklinde neticelenmiş, ecnebi okullarla böylelikle mücadele edilebileceği düşünülmüştü.³⁵

Görevli	Yıllık Maaş	Görevli	Yıllık Maaş
Maarif Müdürü	12.000	Sandık Emni	1.200
Muhasebe Memuru	9.600	Odacı	1.080
Kâtip	4.560	Hademesi (Rüşdiye)	960
Rüşdiye Öğretmenleri	21.672	Hademesi (İbtidai)	960
İbtidai muallimleri	4.920	Masraflar	2.000

³² Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), *Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri (MVL.)* 988-7, 2 Mayıs 1864 (25 Zilkade 1280).

³³ Katolik mezhebine mensup tarikatın kurucusu Bask Bölgesi doğumlu Ignatius Loyola'dır. İsa Cemiyeti adıyla Paris'te 1534'te kurulmuştur. Tarikat mensuplarının gizlilik içerisinde hareket etmesi ve okulları vasıtasıyla bulundukları faaliyetler önemlidir. Tarikatları dışındaki Hristiyanlara davranışları kiliseler nezdinde olumsuz karşılanmıştır. 18. Yüzyıl son çeyreğinde kapatıldılarsa da 1814 itibarıyla yeniden faaliyetlerine izin verilmiştir. Bk. Günay Tümer, "Cizvitler", *DİA*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 40-41.

³⁴ BOA., *Maarif Mektubi Kalemi (MF.MKT.)* 115-114, 28 Şubat 1889 (16 Şubat 1304).

³⁵ BOA., *MF.MKT.115-114*, 16 Mart 1889 (4 Mart 1305); BOA., *MF.MKT.115-114*, 20 Mart 1889 (8 Mart 1305); BOA., *MF.MKT.115-114*, 23 Mart 1889 (21 Recep 1306).

Maaşlar toplamı	56.952	Toplam Gider (Masraflarla)	58.952
-----------------	--------	----------------------------	--------

Tablo 1: İşkodra Kasabasının Yıllık Maarif Giderleri (1889).

İşkodra’da idâdî tesisi talebi ve bu kapsamdaki yazışmalar ardından Maarif Nezareti vilayet idaresinden önceki taleplerinde beyan ettikleri bir hususta ayrıca açıklama istemiştir. Buna göre vilayette ecnebi ve gayrimüslim okullarına devam eden Müslim ve gayrimüslim çocukları ile velilerinin isimleri merak edilmiştir. Bunun için vilayet idaresince düzenlenen defter nezarete gönderilmiştir. Bu çocukların bahsedilen okullara gitmelerinin önlenmesi için *şiddeten tenbih ve ihtar* edilmeleri vilayetten istenmiştir. Nitekim bahsedilen okullara devam etmiş ve şahadetname almış olanlar gibi hala devam edenlerin bulunduğu dikkat çekilmiştir. Ayrıca çocukların neden bu okullara devam ettiğine de değinilerek çözüm bulunmaya çalışılmıştır. İşkodra valisinin değerlendirmesine göre ahalinin çocuklarını bu okullara gönderme nedenlerinin başında yabancı lisan öğretimi gelmekteydi. İşkodra vilayetindeki rüşdiyelerde ecnebi lisanlarının öğretilmemesi bunda önemli bir etkendi. Rüşdiye mezunu çocukların bir kısmı mekteb-i âlîye girmek diğer bir kısmı ise ticaret maksadı ile ya vilayette kalmak ya da başka memleketlere gitmek yolunu seçiyordu. Bunun için vilayette yabancı lisana atfedilen önem bir kat daha fazlaydı. Ticaretle ilgilenmeyi düşünenler İtalyanca, mekteb-i âlîye girmeyi düşünenler ise Fransızca öğrenmek istemekteydi. İşte çocukların ecnebi okullarına gitmelerini tamamen önleyebilmenin yolu bu iki lisanın rüşdiyelerde okutulmasıydı³⁶.

İşkodra valisinin gerekli gördüğü idâdî teşkili talebinden netice alamaması üzerine rüşdiyelerin yetersizliğini ortaya koyarak hem ahalinin çocuklarını neden ecnebi okullarına gönderdiğini açıklamış hem de bunun nasıl önlenebileceğini göstermişti. Vilayetten gelen açıklamaya Maarif Nezareti Mekatib-i Ecnebiye ve Gayrimüslime Müfettişliği cevap vermiştir. Müslüman çocuklarının bu okullara devamının önlenmesinin tebliğine rağmen devam edenlerin bulunduğu belirtilmiştir. Fakat çocukların neden bu okullara gönderildiğine dair vilayetçe sayılan nedenlere hak verilmiştir. Çözüm olarak sunulan faaliyetlerden rüşdiyelerde İtalyanca öğretilmesinin mevcut programlar sebebiyle mümkün olmadığı, Fransızca için ise bir sorun olmadığı gösterilmiştir. Yine de bu şekilde İşkodra’da ecnebi okullarının faaliyetlerinin önlenebilmesinin ihtimal dahilinde olmadığı belirtilmiştir. Meselenin halli için en munasip yol vilayet merkezinde bir *leyli idâdî* teşkiliydi. Öyle ki İşkodra vilayeti Karadağ, Sırbistan, Avusturya, İtalya ve Fransa gibi devletlerin faaliyetlerinden dolayı önemli bir mevkideydi. Bundan sebeple rüşdiyelerin eksiklerinin giderilmesinin bahsedilen aksaklıkları gidermeyeceği, idâdî tesisine ihtiyaç duyulduğu değerlendirildiği yapılmıştır.³⁷

Rüşdiyelerde yabancı lisan eğitimi vasıtasıyla ecnebi okullarıyla rekabet edememeleri üzerine ileri sürülen *leyli idâdî* ihtiyacı sonraki ifadelerde *nehari idâdîye* dönüşmüştür. Bu şekilde açılacak okula Müslim ve Gayrimüslim çocuklarının birlikte devam etmeleri önünde bir engel olmadığından sadece Müslüman değil gayrimüslim çocuklarının da ecnebi okullarına devamı önlenebilecekti. Bunun için rüşdiye yerine *beş yıllık nehari* bir idâdînin İşkodra’da açılması uygun görülmüştü. Ancak lağvedilecek rüşdiye binasının idâdî tesisine uygun olup olmadığının anlaşılması ve eğer uygun değil ise buna kaynak yaratılması istenmiştir.³⁸

Maarif Nezareti’nin İşkodra’da maddi gerekçelerle inşasına müsaade etmediği idâdîye neden ihtiyaç duyulduğuna dair ifadeler üzerine nezaret muhasebe vasıtası ile yeni bir değerlendirmede bulunmuştur. Buna göre İşkodra’da tesis edilecek *nehari idâdî* için müdür ve

³⁶ BOA., *MF.MKT.186-85*, 10 Ağustos 1893 (27 Muharrem 1311).

³⁷ BOA., *MF.MKT.186-85*, 7 Eylül 1893 (25 Safer 1311).

³⁸ BOA., *MF.MKT.186-71*, 10 Eylül 1893 (29 Ağustos 1309).

öğretmenler maaşı ile diğer giderlerine yıllık 34.600 kuruş gerekmekteydi. İdâdî tesisiyle lağvedilecek rüşdiyenin yıllık tahsisatı 23.480 kuruştur. Ayrıca maarif kâtip ve hademesi maaşları olan 5640 kuruşun da hesaplanması ile 29.120 kuruş karşılık bulunabileceği gösterilmiştir. Geriye kalan 5480 kuruşun ise nezaret bütçesinden ilavesi gerekmekteydi. Ancak İşkodra vilayetinde toplanan maarif hisse-i ianesinin vilayete terk edildiği halde vilayet maarif bütçesi yine açık verdiğinden merkez bütçeden buraya zaten ilaveler yapılmaktaydı. İdâdî açılması için gereken miktarla vilayete gönderilen tahsisatın bir miktar daha artması gereği ortaya çıkmaktaydı. Bunun nezaret bütçesini zorlayacağı belirtilmiş ise de vilayetin ehemmiyeti nedeniyle halline çalışılacağı söylenmiştir. Buna makul bir çözüm olarak rüşdiye binasının idâdî için uygun olup olmayacağının öngörülemediği nezaretçe ifade edilmiştir. Nitekim ayrıca bina ihtiyacı halinde masrafin düşünülenden daha ağır olacağı belirtilmiştir. Bu nedenle önce binanın idâdî tesisine müsait olup olmadığının incelenmesine ve eğer binanın tamire ya da yeni bir bina inşasına ihtiyaç duyulacak ise maarif bütçesinin buna her halde müsait olmadığı anlatılmıştır. Bundan sebeple okul binasının mahallince inşa edilip edilemeyeceği vilayetten sorulmuştur.³⁹

1889 ve ardından 1893 içinde İşkodra'da idâdî ihtiyacına dair girişimlerden netice alınmamıştır. İdadi teşkili girişimlerinde maddi gerekçelerle Maarif Nezareti'nin müsaade etmemesi konunun 1897'de yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur⁴⁰. Bu sefer Şura-yı Devlet tarafından yapılan hatırlatmada İşkodra'da ecnebi okullarının ve dolayısı ile yabancı devletlerin çalışmalarına dikkat çekilmiştir. İşkodra'daki ecnebi okullarından özellikle İtalyanlar tarafından açılanlara devam eden Müslim ve gayrimüslim çocuklarının bunlara devamının engellenmesi hakkındaki yazışmalarda mesele açıkça görülmektedir. İtalyanların açtıkları bu okula İtalyan çocukları dışındakilerin kabul edilmemesi yönünde konsolosluğa vilayet idaresince bir talimat verilmiştir. Öyleki İşkodra'daki İtalyan ahalî sadece 5-10 aileden ibaretti. Bu okula Müslüman çocuklarının gitmesine müsaade edilmediği gibi Latin çocuklarının da devamının engellenmesi gereği bir daha ifade edilmiştir. Ancak İşkodra'da gayrimüslim ahalinin kendilerine mahsus okulları olmadığı gibi İşkodra rüşdiyesinde yabancı lisan eğitimi de yoktu. Ayrıca idâdî bulunmaması hem Müslim hem gayrimüslim çocukların bu okullara devamını kolaylaştırıyordu. Buna rağmen Maarif Nezareti'nin beyanı üzerine vilayetin maarif gelirlerinin azlığı devam etmekteydi. Açık 1897'de 120.500 kuruş olduğu halde muallim ve diğer giderleri toplamı 278.020 kuruştur. Bu sebepten her sene merkez bütçeden 160.000 kuruşa yakın bir meblağ vilayete aktarılmaktaydı. Bundan fazla bir tahsisata nezaret bütçesi elverişli değildi. Bu yüzden vilayette idâdî teşkili için gereken meblağın temini mümkün olmadığından mevcut *rüşdiyenin idâdiye yakın derecede* düzenlenerek eğitime devamı tekrar daha uygun görülmüştür. Ancak vilayetin talep ettiği şekliyle rüşdiyelerle çocukların ecnebi okullarına devamı engellenemeyeceğinden İşkodra'da bir idâdî açılması gerekli görülmüştür. Lakin Maarif Nezareti bütçesinin uygun olmadığı dikkate alındığında burada açılacak idâdî masrafları için *hazineden bir karşılık* bulunması kararlaştırılmıştı. Bu amaçla bir an evvel İşkodra'da *ecnebi okullardan geri kalmayacak* şekilde bir idâdî teşkili gereği Sadaret'ten Maarif Nezareti ve İşkodra vilayetine bildirilmiştir⁴¹.

İşkodra'da idâdî ihtiyacına dair hem vilayet hem de merkez idare hemfikir olmasına rağmen 1899'a gelindiğinde okul hala tesis edilmemiştir. Buna vilayetteki incelemeler neticesinde

³⁹ BOA., *MF.MKT.186-85*, 30 Eylül 1893 (18 Eylül 1309).

⁴⁰ 1894-1896'da taşrada 35'i nehari, 18'i leyli 53 idâdî mevcuttur. Bunlar içerisinde İşkodra vilayeti bulunmaz. Bk. *Maarif Nezareti Celilesi İdaresinde Bulunan Mekatib-i İbtidaiyye, Rüşdiyye, İdâdiyye, Aliyye ile Mekatib-i Hususiyye ve Ecnebiyyenin ve Dersaadet'te Tahriri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcud Bulunan Küttüphanelerin İstatistiki, (1310-1311 Sene-i Dersiyeye Maliyesine Mahsustur)*, Matbaa-yı Amire, Dersaadet ty, s. 25-27.

⁴¹ BOA., *Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO.)1216-91163*, 5 Ekim 1897 (8 Cemaziyevvel 1315).

düzenlenen raporda yeniden işaret edilmiştir. 27 Haziran 1899'da vilayette icra edilen teftiş ile eğitimle ilgili yapılması gerekenler sıralanmıştır. *Maarifin en alâsı* olarak ifade edilen ibtidai okullarının düzenlenmesi ve sayılarının arttırılması burada en başta sayılmıştı. Hemen ardından ise vilayet merkezinde idâdî açılması gelmiştir. Hatta açılmasına müsaade edildiği halde mali kaynak yokluğundan açılmadığı tekrarlanan idâdînin bir an evvel karşılık bulunarak tesisi vilayetten istenmiştir.⁴²

İşkodra'daki teftiş ardından bir kez daha işaret edilen idâdî ihtiyacı Dahiliye Nezareti'nin ilgisini çekmiştir. Vilayette ibtidai okullarının sayılarının arttırılması ile bir idâdî tesisine gerek duyulduğu ancak vilayet maarif bütçesinin yetersizliğinden buna girilemediği Maliye Nezareti'ne iletilmiştir. Nezaret muhasebe dairesinin buna cevabında İşkodra ile muhabere edildiği ancak vilayette maarif memurları için gerekli giderlerin dahi zorlukla karşılandığı iletilmiştir. İşkodra vilayeti maarif bütçesine hemen her yıl 150.000 kuruş kadar ilave yapıldığı ve bunun da aslında civar vilayetlerin tahsisatından karşılandığından düzenli olarak gönderilemediği eklenmiştir. Bu sebepten hali hazırda öğretmenlerin şikayetlerinin arkasından kesilmediği vilayette idâdî için gerekli kaynak temin edilememiştir.⁴³

İşkodra vilayetinde idâdî olmaması değerlendirmeleri zaman içerisinde değişerek vilayet merkezinde bulunmaması şeklini almıştır. Bu değerlendirmelerde vilayet merkezi olduğu halde idâdî bulunmayan İşkodra'nın bu durumu şaşırtıcıydı. Ancak yine idâdî açılması için gereken paranın teminindeki sıkıntılara işaretler İşkodra vilayeti konuyu Maarif Nezaretine iletmıştır. Üstelik İşkodra'da idâdî açılması halinde öğrenci açısından sıkıntı çekilmeyeceği, hatta ilk yıl itibarıyla iki sınıfında hemen doldurulacağı belirtilmiştir. Bu nedenle rüşdiye binasının idâdî olarak kullanılması için 20.000 kuruşa ihtiyaç duyulacağı nezarete tebliğ edilmiştir.⁴⁴ Buradan anlaşıldığı kadarıyla 1893 yılında nezaretin vilayetten sorduğu rüşdiye binasının idâdî teşkiline uygun olup olmadığı, değil ise ne kadar masraf ile hazır hale gelebileceği sorusuna on yıl kadar sonra cevap verilmiştir.

1889 yılında İşkodra'da idâdî açmak üzere başlayan ve peşi sıra tekrarlanan girişimlerin 1902'de neticelendiği söylenebilir. Bu yıl İşkodra'da idâdî tesisine karar verilmiştir. Ancak Sadaret, Maarif Nezareti'ne bu kararın tatbikinden bir müddet vazgeçilmesi gerektiğini bildirmiştir. Buna göre Preveze ve İşkodra'da idâdî açılmasındansa İlbasan, Prizren ve ardından Draç'ta birer idâdî açılması uygundu. Açılması ertelenen Preveze ve İşkodra idâdîlerine harcanacak para ile köylerde iptidailer teşkil edilecekti. Böylelikle kaç ibtidainin açılacağı Maarif Nezareti'nden sorulmuştur.⁴⁵ Bunun üzerine Sadaret'ten, birkaç ay sonra, Rumeli Müfettişliğine yapılan bilgilendirmede duruma açıklık getirilmiştir. Burada Maarif Nezareti Sadaret'e istenilen cevabı vermiştir. Öyle ki Preveze ve İşkodra'da idâdî açılması ertelenerek 98.946 kuruş tasarruf edilecekti. Bununla köylerde 41 ibtidainin açılacağı gösterilerek 20'sinin Manastır, 21'inin Kosova vilayetlerinde olduğu ifade edilmiştir. Aslında buralarda okul inşasına gerek duyulan köy miktarı 500 iken tesisinden vazgeçilen iki idâdî ile elde edilen parayla ancak 41'inin açılabilirdi. Geriye kalan 459 iptidainin Maarif Nezareti bütçesinde bir karşılık olmadığından farklı bir şekilde halli istenmişti. Şöyle ki; bazı Anadolu vilayetleri ile Manastır ve Edirne'de zaten tatbik edilen zebhiye resmi, o yerlerdeki ibtidailer ve Girid muhacirlerinden ihtiyaç sahiplerine dağıtılmak üzere alınmaktaydı. Bunun İşkodra ve Kosova vilayetlerinde de tatbikiyle ihtiyaç duyulan maarif geliri temin edilecekti. Yani açılmasından vazgeçilen idâdîlerden elde kalan para ve zebhiye resmi ile 500 ibtidai açılabilirdi. Bunun

⁴² BOA., *MF.MKT.454-20*, 2 Haziran 1899 (18 Safer 1317).

⁴³ BOA., *Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT.)2283-112*, 13 Aralık 1899 (9 Şaban 1317).

⁴⁴ BOA., *MF.MKT. 359-13*, 20 Nisan 1902 (7 Nisan 1318).

⁴⁵ BOA., *BEO.2006-150417*, 22 Şubat 1903 (24 Zilkade 1320).

için zebhiye resminin Edirne ve Manastır vilayetleri gibi Selanik, Kosova ve İşkodra vilayetlerinde de tatbiki Maarif, Dahiliye ve Maliye Nezaretlerine iletilmiştir.⁴⁶

İşkodra'da açılacak idâdî için 1903 yılına kadarki girişimlerin hemen hepsinde karşılaşılan bütçe yetersizliği meselesi için Maarif Nezareti bütçesinden karşılanması aşamasına gelmişti. Lakin bu sefer de köylerde açılacak ibtidailer idâdîden önce gelmiştir. Bu nedenle 1903'te İşkodra'da idâdî tesisi kararının ertelenmesi süreci II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar sarkmıştır. İşkodra'da idâdî teşkilinin yeniden gündeme gelmesi 1909 ortalarıdır. Bu yıl Osmanlı ülkesinin birçok vilayet merkezi bir yana kaza merkezlerinde dahi idâdî olduğu halde İşkodra vilayet merkezinde bulunmadığından bahisle konuya işaret edilmiştir. İşkodra valisinin Dahiliye Nezareti'ne ifadesinde vilayet merkezindeki bu eksikliğin giderilmesi istenmiştir. Masrafların Dahiliye Nezareti bütçesinden karşılanmasıyla vilayetin emniyet, ticari ve iktisadi durumuna faydası olacaktı.⁴⁷ Dahiliye Nezareti'nin İşkodra'da idâdî açılması gerektiğine dair 6 Eylül 1909⁴⁸ tarihli yazısı Maarif Nazırı ve Mekatib-i İdadiyye Müdürünce cevaplanır. Buna göre İşkodra'da idâdî tesisine başlanmış, eğitim öğretim yılı başından itibaren de açılacaktı. Dahiliye Nezareti, Maarif Nezareti'nden idâdî tesisine dair karara ilişkin cevabı İşkodra vilayetine iletmiştir.⁴⁹

İşkodra'da eğitime dair girişimlerin ardından bizzat vilayet maarif idaresinin değerlendirmesi nezarete iletilmiştir. Buna göre vilayette icra edilen teftişle alınması gereken tedbirler sıralanmıştır. Değerlendirmenin temelinde özellikle Rumeli'deki ecnebi propagandalarından İşkodra'nın da payını aldığından bunun önlenmesi vardı. Ecnebilerin ve bilhassa İtalyanların ve Fransızların İşkodra'daki eğitim faaliyetleri sıralanarak yaptıkları yatırımlardan bahsedilmiştir. Fransızların açtıkları iki idâdîden bahisle yapılan masraflar anlatılmıştır. Öğretmenleri de çoğunlukla ecnebi olan bu okullara dair teferruatlar verilerek vilayetin durumu resmedilmiştir. Nitekim mukayese etmek açısından 1909 itibarıyla vilayete nezaretten tahsis edilen 500.000 kuruşa yakın bütçeye nazaran Avusturya ve İtalya tarafından İşkodra merkezindeki gayrimüslim okullarına altı yedi bin ve bütün vilayet için sadece 30.000 kuruş yardım yapmaktaydı. Aslında ahali nezdinde dahi ecnebilerin hangi maksatla bu yardımlarda bulunduğu bilinse de devletin de buna karşı bazı tedbirler alması gerekiyordu. Nitekim İşkodra'da açıldığı ve eğitime başladığı görülen idâdî binasının imkanları *iyi bir rüşdiye seviyesinde bile değildi*. Binadaki eksikliğe öğretmenlerin de birçoğunun vekaleten görevli oldukları eklenmiştir. İşte bu gerekçelerle vilayette eğitimle alakalı alınması gereken tedbirler nezarete sıralanmıştır. Bunlardan ilki ve en önemlisi olarak gösterilen husus İşkodra'daki idâdînin 1910 yılı itibarıyla leyliye tahviliyle örnek bir hale getirilmesi idi. Ayrıca Türkçeleri pek zayıf olan gayrimüslim çocukları için bir de ihtiyat şubesinin bu idâdiye eklenmesi istenmiştir. Bu okulun idâdiye tahvili esnasında vilayetteki ecnebi okullarının ihtişamından geri kalmayacak derecede bir bina inşası istenmiştir. Bu düzenlemelerle birlikte hem bu idâdînin hem de vilayet dahilindeki diğer okulların öğretmen ihtiyacını giderilmesinde bir nebze de olsa katkı sağlayacak şekilde öğretmen maaşlarının yükseltilmesi istenmiştir. Diğer kademe okullarıyla ilgili düzenlemelerin yanında vilayete eğitimde denetim için iki müfettiş istihdamı gerekli görülmüştür.⁵⁰ İşkodra idâdîsinin leyliye tahvili halinde gerekli tahsisat miktarı bu beyanlara eklenen pusulalarda gösterilmiştir.

⁴⁶ BOA., *BEO.2078-155777*, 27 Mayıs 1903 (29 safer 1321).

⁴⁷ BOA., *Dahiliye Nezâreti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUİ.) 4/2-48*, 6 Eylül 1909 (24 Ağustos 1325).

⁴⁸ İşkodra'da idâdînin 1909'da açılmasına rağmen Kodaman eserinde 1905-1906 yıllarında İşkodra vilayetinde iki idâdînin bulunduğunu gösterir. Bk. Kodaman, *age*, s. 128.

⁴⁹ BOA., *DH.MUİ.4/2-48*, 9 Eylül 1909 (27 Ağustos 1325); BOA., *DH.MUİ.4/2-48*, 15 Eylül 1909 (2 Eylül 1325).

⁵⁰ BOA., *MF.MKT. 1152-1*, 25 Nisan 1910 (14 Rabiulahir 1328)

Gider Kalemleri		Leyliye Tahviliyle Eklenecek Miktar	Nehari İdadının Yıllık Gideri	Leyli İdadının Yıllık Gideri
Yiyecek	200 Öğrenci	140.000	-	140.000
Yıllık/Öğrenci	700			
Öğrenci/Öğrenci	200 Öğrenci	80.000	-	80.000
Kıyafet	400			
Yakacak		11.300	700	12.000
Işıklandırma		5.000	-	5.000
Diğer Giderler		1.700	700	2.400
Tevzi' Mükafat		800	500	1.500
Karyola ve Teferruatı (250 adet, 250 kuruş)		62.500	-	62.500
Soba ve Boruları		15.717	-	15.717
Toplam Tesisat Masrafı		316.217	1.900	319.117

Tablo 2: İşkodra İdadisinin Leyliye Tahvili Masrafları

İşkodra'daki nehari idâdinin leyliye tahvili için öncelikle okulun fiziki ihtiyaçları giderilmeliydi. 200 Öğrenci kapasiteli olarak düşünülen okula bu amaçla bir defaya mahsus olsa da alınması gereken yatak ve teferruatın, ışıklandırma ve öğrencilerin yiyecek ve giyecek giderleri yeni giderlerdi. Bunlara ayrıca yakacak giderlerindeki artış eklendiğinde nehari ile mukayese edildiğinde ilave olarak gereken miktar 316.217 kuruştı. Üstelik bu miktar okulun idari ve maarif kadrosu maaşları haricindeydi. Öyleki muallim ve diğer görevlilere ödenecek miktarlar için ayrıca bir tablo oluşturulmuştur. İdâdinin yıllık maaş giderleri toplamı 159.600 kuruş iken yıllık masrafların da dahil edilmesiyle leyli idâdinin yıllık giderleri 478.717 kuruştur. Diğer harcamaların eklenmesiyle bu 508.717'ye ulaşmaktaydı.⁵¹

Memuriyet/Görev	Leyliye Tahviliyle Eklenecek Miktar	Nehari İdadının Yıllık Gideri	Leyli İdadının Yıllık Gideri
Müdüriyet	300	1.200	1.500
Muavin-i Evvel	1.000	-	1.000
Muavin-i Sani	800	-	800
Muavin-i Salis	-	700	700

⁵¹ BOA., *MF.MKT.1152-I*, 24 Nisan 1910 (11 Nisan 1326).

İşkodra Vilayetinde İdâdîler (1889-1912)

Mubassır (4 adet, 300 kuruş)	950	250	1.200
Kitabet ev Mebali' memuru	400	-	400
Ambar ve Debboy Memuru	400	-	400
Birinci Sınıf Muallim (1 adet 700 kuruş)	100	600	700
İkinci Sınıf Muallim (5 adet, 600 kuruş)	1.000	2000	3.000
Hademe (15 adet, 120 kuruş)	1.560	240	1.800
Kavaid-i İslam, Hat, Resim, Jimnastik Muallimleri	-	500	-
Tabip (1 Kişi)	300	-	300
Hastane Memuru	250	-	250
Aşçı ve Yamağı	650	-	650
İmam	150	-	150
Çamaşırcı (3 kişi)	450	-	450
Aylık Maaş Toplamı	8.310	5.490	13.250

Tablo 3: İşkodra İdadisinin Maaş Giderleri

1910 yılı ortalarında İşkodra vilayet maarif müdüriyeti tarafından Maarif Nezaretine iletilen bu tespitlerin ardında 1912'de yeniden benzer talepler ifade edilmiştir. Buradan vilayetin ihtiyaç duyduğu düzenlemelere ilişkin etraflıca hazırlayarak nezarete ilettiği hususların dikkate alınmadığı söylenebilir. İşkodra idâdisinin yedi yıllığa tahvili yeniden nezaretten talep edilmiştir. 4 Haziran 1912 tarihinde yenilenen talebin Balkan Savaşları arifesinde olması dikkat çekmektedir. Nitekim buna dair girişim hayata geçirilemeden Balkan Harbi başlamıştır.⁵²

1.2. Draç İdâdisi

İşkodra vilayetinin iki sancağından birisi olan Draç'ta idâdî açılması girişimleri vilayet merkezindeki teşebbüslerin sonrasındadır. Vilayet merkezi için hazırlıkları başlayan ve çeşitli girişimlerde bulunulan idâdî tesisi tartışmaları 1889 yılında yaşanmıştı. Draç için bu 1902 yılıdır. Bu yıl Yanya'daki yedi yıllık leyli idâdînin Berat'taki beş yıllık nehari idâdisiyle yer değiştirmesi gündeme gelmiştir. Bunda Yanya ve İşkodra Maarif Müfettişliğinin layihası etkiliydi. Layihaya göre söz konusu değişiklik Yanya ve İşkodra vilayetlerinin ortasında ve İlbasan sancağının da yakınındaki Berat şehrinde leyli idâdî tesisi ile bu iki vilayetle sancağın okul ihtiyacı karşılanacaktı. Böylelikle hem maarife dair eksiklikler giderilecek hem de nezaret bütçesine katkıda bulunulacaktı. Hatta bunun ötesinde Rumeli'de vilayetlerdeki leyli idâdîlerin hepsinin kapatılarak nehari idâdîlere, livalardaki idâdîlerin de rüşdiyelere dönüştürülerek İstanbul'da bir *Rumeli Vilayat-ı Şahanesi Leyli İdadisi* teşkili ile bu işin daha iyi sonuç vereceği

⁵² BOA., *MF.MKT.1179-57*, 4 Haziran 1912 (22 Mayıs 1328).

belirtilmiştir. Nitekim bir sancakta nehari idâdîden mezun olan öğrencinin merkez vilayetteki leyli idâdiye gitmesi ile Dersaadet'e gitmesi arasında bir fark olmayacağı ileri sürülmüştür. Bu ifadeler ek olarak İskodra'daki rüşdiyeler değerlendirilmiştir. Burada yeni usul kitapların bir kenarda durduğu, eski usul kitapların kullanılarak köy risaleleri seviyesinde eğitim verildiğinden bahsedilmiştir. Buradan hareketle İskodra ahalisinin rüşdiye derecesindeki yeni usulde eğitime rağbet göstermemesinden idâdî mevcudiyetinin bir değişikliğe neden olmayacağı düşünülmekteydi. Yani vilayetteki idâdînin Berat'a nakliyle aslında bir eksiklik oluşmayacaktı. Yanya vilayet müdüriyetinin bu değişikliğin özellikle İskodra'da maarife katkı yapacağına dair değerlendirmesi nezaret tarafından vilayete iletilmiştir. Konunun Maarif Meclisi'nde görüşülmesiyle gerçekten leyli idâdînin Yanya'dan Berat'a naklinin faydalı olacağı düşünülmüştür. Ancak Berat'ta yeniden bir okul inşası için gereken miktarın nezaret bütçesini zora sokacağından vilayetin konu hakkındaki değerlendirmeleri öğrenilmek istenmiştir.⁵³

Bu gelişmelerden hareketle Draç'ta 1901 yılı sonlarında idâdî açılması gündeme gelmiş olmalıdır. İnşasına henüz başlanmamış olacak ki daha açılmadan başka bir yerde teşkili düşünülmüştür. Ancak bu tartışmaların hemen ardından yapılan değerlendirmelerde Draç'ta idâdî tesisinden vazgeçilmediği anlaşılmaktadır. İskodra maarif müdürünün vilayet merkezi İskodra'da idâdî yok iken Draç'ta bulunmasını *teessüfle* karşılayan değerlendirmesinden bunu iddia etmek mümkündür. Bu durumun en azından İskodra için bir eksiklik olduğunu belirttiği ifadesinde İskodra idâdîsinin tesisi sürecinde tekrar edildiği üzere bunun maarif bütçesiyle ilişkilendirilmesi etkiliydi.⁵⁴ Ancak yine de İskodra'da bir idâdî teşkiline dair kararın alındığı ve fakat ertelendiği 1902 yılı, Draç idâdîsi açısından önemlidir. Buna göre İskodra'da idâdî açılmasındansa İlbasan, Prizren ve ardından da Draç'ta idâdî açılmasının uygun olacağı belirtilmişti.⁵⁵ Bunun üzerine Sadaret'ten birkaç ay sonra Rumeli Müfettişliği'ne yapılan bilgilendirmede duruma açıklık getirilmiş, açılması tehir edilen idâdîler vasıtası ile ne kadar ibtidai tesis edileceği sırlanmıştı. Bunun ardından daha etraflı bir mali yapının teşkili amacı ile vilayetlerde zebhiyye resminin temini yoluna gidilmesi istenmişti. Bu uygulamadan İskodra sancağının muaf tutulduğu da açıklanmıştı.⁵⁶

İskodra'nın zebhiyye resminin tatbikiden muafiyeti Draç sancağında geçerli değildi. Nitekim bu bir gelir kalemi olarak Draç sancağında maarif bütçesine dahildi. Draç sancağında toplanan vergiler ve maarif hisse-i ianesinin İskodra'dan iyi durumda olması tesis edilen okullar bakımından belirleyiciydi. İşte bu nedenle 1903 başında Draç'ta idâdî tesisi kararı alınmıştı. Bu karar doğrultusunda Draç idâdîsine öğretmen ve müstahdem teminine ilişkin çalışmalar 16 Haziran 1903'te sürmüştür. İdadi müdürlüğüne Konya idâdîsi muallim-i evveli Mahmud Adil Efendi'nin tayin edileceği, Draç rüşdiyesi muallimlerinin de burada kullanılacağı Maarif Nezareti İdadiye dairesinden beyan edilmiştir. Açıkta kalan dersler için ise mekâtib-i âliye ve dârümuallimîn mezunlarından, bulunamaz ise diğer liva idâdîlerinde uygulandığı üzere Üsküp idâdîsi mezunları kullanılacaktı. Fakat sonraki işlemlerden anlaşıldığı kadarıyla müdürlüğe Mahmud Ali Efendi değil Halil Efendi 16 Temmuz 1903'te tayin edilmiştir.⁵⁷

Draç idâdîsinin bir an evvel eğitime başlaması için gerekli muallim kadrosunun temini çalışmalarına hemen başlanmıştır. Müdür tayiniyle ilgili işlerin üzerinden bir ay kadar geçtiğinde Maarif Nezareti tarafından idâdî öğretmen ve hizmetlilerin teferruatına dair tablo

⁵³ BOA., *MF.MKT.618-12*, 15 Ocak 1902 (2 Kanunusani 1317); BOA., *MF.MKT.618-12*, 29 Mart 1902 (19 Zilhicce 1319).

⁵⁴ BOA., *MF.MKT.359-13*, 20 Nisan 1902 (7 Nisan 1318).

⁵⁵ BOA., *BEO.2006-150417*, 22 Şubat 1903 (24 Zilkade 1320).

⁵⁶ BOA., *BEO.2078-155777*, 27 Mayıs 1903 (29 Safer 1321).

⁵⁷ BOA., *MF.MKT.732-37*, 16 Haziran 1903 (3 Haziran 1319); BOA., *MF.MKT.732-37*, 4 Ağustos 1903 (22 Temmuz 1319).

İşkodra Vilayetinde İdâdîler (1889-1912)

düzenlenmiştir. Yapılan tayinlerle birlikte değerlendirildiğinde Draç idâdîsi muallim ve müdriyet maaşları toplamı yıllık 55.380 kuruş olacak bu da hazineden karşılanacaktı. Ancak Draç'a tahsis edilen miktar 45.020 kuruştur ki geriye kalan 10.360 kuruş 9.120'si Draç rüşdiyesinden nakledilecekti.⁵⁸

Ders Adı	Ders Saati	Maaş	Öğretmen
Coğrafya (2-6 Sınıf)	11	300	Yanya İdadisi Muavin-i Evveli Halil Efendi Müdürlük ve 22 saat ders ücreti 1200 kuruş
Tarih	8	200	
Ulum-ı İnşâ	3	100	
Müdiriyyet	-	600	
Ulum-ı Dinîyye ve Ahlak	18	400	Muallim-i Evvel İbrahim Efendi 24 saat ders karşılığı 570 kuruş
Türkçe	6	170	
Arabî	12	220	Muallim-i Sani Abdülkerim Efendi 20 saat ders karşılığı 400 kuruş.
Farsî	8	180	
Farsızca	12	350	Üç ders için bir muallim düşünülmüş ancak boş. 25 saat ders karşılığı 680 kuruş.
Türkçe (2, 3, 4. Sınıf)	11	250	
Coğrafya (1. Sınıf)	2	80	
Usul Defteri	1	100	Beşinci sınıf açıldığında öğretmenleri tayin olunacaktır.
Cebir	2	120	
Kitâbet	4	200	
Hendese	5	150	Haftalık 22 saatlik bu derslere 670 kuruş maaş ile bir muallim tayin edilecek.
Hesap	11	340	
Ma'lumat-ı Sıhhiyye ve Ziraat	6	180	
Mübâsırlık	-	150	Her birisi mahallince atanacaktır.
Hademe	-	80	
Hademe	-	80	
Hüsni Hat		120	

⁵⁸ Yanya idâdisinden Draç'a müdür tayin edilen Halil Efendi'nin maaşına 200, Draç rüşdiyesi muallimi evveli İbrahim Efendi'ye 70, Abdülkerim Efendi'ye ise 240 kuruş ilave edilmiştir. Bk. BOA., *MF.MKT.732-37*, 3 Ağustos 1903 (21 Temmuz 1319); BOA., *MF.MKT.732-37*, 17 Ağustos 1903 (4 Ağustos 1319).

Resim		120	
Çeşitli Giderler, Mükafat, Yakacak		3x500 (Yıllık)	

Tablo 4: Draç İdadisi Ders Programı ve Görevlileri.⁵⁹

Bu işlemlere rağmen İşkodra vilayeti kendilerine Draç idâdisine Halil Efendi'nin müdür tayinine ilişkin bir bilgilendirme yapılmadığını beyan etmiştir. Bu sebepten nezaret idâdiye dairesi Halil Efendi'nin tayini kararının Meclis-i Kebir-i Maarif'in 16 Temmuz 1903 tarihli mazbatasına ile alındığını ancak gerekli işlemlerin halli için evrakların muhasebede olduğunu bildirmiştir.⁶⁰ Halil Bey'in görev mahalline gecikmesi nedeniyle Yanya vilayeti maarif müdüriyetine yeniden bilgilendirme yapılmıştır. Yanya'dan nezarete iletilen cevapta Halil Efendi'nin 16 Ağustos 1903'de yola çıktığı ifade edilmiştir. Ancak 1 Eylül 1903'te resmi açılışı planlanan okulun tüm eksiklikleri giderildiği halde müdürünün görevi başında olmadığı Rumeli Vilayât-ı Şahane Müfettişi Hüseyin Hilmi tarafından nezarete iletilmiştir.⁶¹ Okulun resmi açılış töreni gerçekleştirileceğinden ihtiyaçların giderilmesi talep edilmiştir. İdadinin ihtiyacı olan eşyalara 5.000 kuruş gerekmektedir. Bu miktarın Draç sancağı maarif bütçesinden temin edilip edilemeyeceğine dair nezaretle muhabere gerçeğeleşmiştir. Nitekim bir müddet sonra Halil Efendi görev mahalline varmıştır.⁶²

Halil Efendi'nin Draç'a varması geciktiği halde düşünülen tarihte okulun resmi açılışı yapılmıştır. Draç mutasarrıflığının idâdinin resmi açılışının yapıldığına dair Maarif Nezareti'ni bilgilendirdiği telgrafta tören detayları vardır. Buna göre *mükemmel ve eksiksiz* bir şekilde düzenlenerek tesis edilen Draç idâdisi cülûs-u hümayun günü olması sebebiyle 1 Eylül 1903'te saat 16:40 civarında öğrenciler, askerler ve ahalinin katılımıyla yapılan törenle açılmıştır. Ahalinin hep bir ağızdan *padişahım çok yaşa!* dualarıyla gerçekleşen tören okulun kapısındaki kurdelenin açılması ile sınıflara doluşan öğrencilerle tamamlanmıştır. Bu bilgi üzerine Maarif Nezareti 5 Eylül 1903 itibarıyla açılışın icra edildiğini ilan etmiştir.⁶³

Draç idâdisinin açılmasıyla lağvedilen rüşdiye öğrencileri buraya nakledilmişlerdir. Çarşı içerisindeki rüşdiye binasının hangi amaçla kullanılacağı İşkodra vilayeti tarafından nezarete sorulmuştur. Bunun üzerine çarşı ortasındaki eski rüşdiyenin maarife ait olduğu belirtilerek ne yapılması gerektiğine dair ifadeler sıralanmıştır. Rüşdiye binasının bulunduğu yerin güzelliğinin yanında aslında üç dört bin kuruş masrafla bakım yapıldığında idâdi binası olabileceği belirtilmiştir. Bu şekilde alt katındaki ibtidainin başka yere nakliyle bunun mümkün olabileceğini ifade eden İşkodra muhasebe memurluğu böylece idâdiye ödenen aylık 500 kuruş kiradan tasarruf edileceğini göstermiştir. Maarif Nezareti bu teklifin değerlendirilmesi gerektiğini vilayete bildirmiştir.⁶⁴ Burada vilayetten gelen teklifin daha idâdinin tesisi esnasında

⁵⁹ Açıklamada resim ve hat muallimleri maaşları 125'er kuruştur. Bk. BOA., *MF.MKT.732-37*, 16 Temmuz 1903 (20 Rabiulahir 1321).

⁶⁰ BOA., *MF.MKT.732-37*, 9 Ağustos 1903 (27 Temmuz 1319); BOA., *MF.MKT.732-37*, 11 Ağustos 1903 (29 Temmuz 1319).

⁶¹ BOA., *MF.MKT.729-1*, 19 Ağustos 1903 (6 Ağustos 1319); BOA., *MF.MKT.729-1*, 20 Ağustos 1903 (7 Ağustos 1319); BOA., *MF.MKT. 729-1*, 23 Ağustos 1903 (10 Ağustos 1319).

⁶² BOA., *MF.MKT.728-20*, 28 Temmuz 1903 (15 Temmuz 1319); BOA., *MF.MKT.728-20*, 18 Ağustos 1903 (5 Ağustos 1319); BOA., *MF.MKT.728-20*, 26 Ağustos 1903 (13 Ağustos 1319).

⁶³ BOA., *MF.MKT.734-9*, 2 Eylül 1903 (20 Ağustos 1319); BOA., *MF.MKT.734-9*, 5 Eylül 1903 (23 Ağustos 1319).

⁶⁴ BOA., *MF.MKT.757-27*, 19 Ekim 1903 (27 Receb 1321); BOA., *MF.MKT.757-27*, 14 Ocak 1904 (1 Kanunusani 1319).

neden düşünülmediği akla gelmektedir. Okulun açılması ardından geçen iki aydan az bir zamanda böyle bir teklifin yapılması daha şaşırtıcıdır.

Okulun resmi açılışı ve bu sıradaki eksikliklerin giderilmesi dışında Tablo 4'te sıralanan ve bazıları tayin edilmiş öğretmenlerden eksik olanlar tamamlanmaya çalışılmıştır. Buna dair işlemlerden ilki resim öğretmeniyle ilgilidir. Tablo 4'te görüldüğü üzere resim öğretmeni mahallinden temin edilecekti. İşkodra vilayeti, Draç ikinci sınıf redif alayının birinci taburu zabitanından mülazım-ı evvel Mustafa Efendi'yi bu işe uygun görerek gerekli işlemlere başlamıştı. 27 Aralık 1903'te işe başlatılan Mustafa Efendi'nin sınavı yapılmış, kayıt işlemlerinin yerine getirilmesi amacıyla tercüme-i hali de eklenerek nezarete bildirilmiştir. Bu evraklar içerisinde idâdî müdürü, Arabi ve Farsi muallimi ile Ulum-u Diniyye ve Ahlak muallimleri huzurundaki imtihanda çizdiği resim de eklenmiştir. Vilayetin yaptığı görevlendirmeye dair nezaretin tasdiki işlemleri idadiye dairesinde görülmüştür. Saati beş kuruştan aylık 120 kuruşun kendisine verilmesi kararlaştırılarak konu sicil-i ahval şubesine nakledilmiştir. Mustafa Efendi'nin resim öğretmenliği memuriyetine ilaveten olacağından ayrıca tercüme-i hal varakasının ibrazı gerekmekteydi. Bu nedenle resim öğretmenliğine dair tasdik işlemi yapılmıştır. Mustafa Efendi'nin kara kalem resmi de yeterli görüldüğünden işe uygunluğuna mâni bulunmadığı, memuriyetinin de gazetelerde ilanı istenmiştir.⁶⁵

Drač İdadisinin teşkiline dair 1902'deki tartışmalar 1903 yılında neticelenmiş ve Eylül 1903'te eğitime başlanmıştır. 1903 sonrasında aslında okulun tesisi sırasında görüldüğü üzere İşkodra vilayet merkezinde idâdî olmaması yeniden gündeme gelmiştir. Bu sebepten özellikle İşkodra'da idâdî açılana kadar çeşitli defalar Draç idâdisinin İşkodra'ya taşınması düşünülmüştür. Bunlardan ilki 1906 yılı ortalarına tesadüf etmektedir. Bu yıl İşkodra maarif müdüriyetinin nezarete ilettiği müzekkerede Draç idâdisine dair teferruatlar yer alır. Okuldan gecikmeli bir şekilde gönderilen vukuat cetvellerinden Mart 1906 sonu itibarıyla idâdîde 56 öğrenci olduğu anlaşılmaktadır. Oysaki aynı dönemde İşkodra rüşdiyesinde üç sınıfta 84 öğrenci mevcuttu. Yani İşkodra rüşdiyesinin idâdîden fazla öğrencisi vardı. Draç'ta açılan idâdîyle öğrenci miktarı değişmemiştir. Zaten Draç ahalisi nüfus bakımından da İşkodra'dan azdı. Bir diğer mesele Draç kasabasında sadece iki ibtidai mevcutken bu sayı İşkodra'da Müslümanlara mahsus 18 ibtidai şeklindeydi. Bu da Draç'ta idâdiye kaydolacak muhtemel öğrencilerin azlığına işaret etmekteydi. İşkodra'nın mevkien haiz olduğu önem, nüfusunun fazlalığı, sadece Müslümanlara ait 18 ibtidai mevcudiyeti, ecnebi ve gayrimüslim okullarının fazlalığı gibi gerekçelerle Draç idâdisinin İşkodra'ya naklinin daha yararlı olacağı ifade edilmiştir. Bunun için Draç idâdisinin heyeti ile birlikte İşkodra'ya, İşkodra rüşdiyesinin de tahsisatı ve öğretmen kadrosu ile Draç'a nakli istenmiştir. Bu naklin ekonomik ayrıntılarında ise idâdî tahsisatının zaten civar vilayetlerden geldiği, Draç idâdisi binasına aylık 380 ki yıllık 4560 kuruş kira ödendiği, okulun İşkodra'ya nakliyle yedi odadan ve teneffüs alanından ibaret rüşdiye binasının idâdî yapılmaya müsait olacağı vurgulanmıştır. Nitekim bu değişiklik ile maarif bütçesinde tasarruf mümkün olacaktı. Son olarak hali hazırda birçok vilayet merkezinde idâdî bulunduğu fakat İşkodra'nın bundan mahrum olduğundan bahisle talep desteklenmeye çalışılmıştır.⁶⁶

İşkodra vilayet idare meclisinin bu girişimindeki ifadelerine *vilayetin mevkien en gayri mühim mevkisi bulunan Draç'ta neden idâdî tesis edildiğinin de anlaşılamadığı* eklenmiştir. Ayrıca idâdînin İşkodra'ya nakli ile buradaki ecnebi ve gayrimüslim okulları ile rekabet

⁶⁵ BOA., MF.MKT.732-37, 23 Mart 1904 (6 Muharrem 1322); BOA., MF.MKT.732-37, 7 Nisan 1904 (25 Mart 1320); BOA., MF.MKT.732-37, 12 Nisan 1904 (30 Mart 1320); BOA., MF.MKT.732-37, 27 Nisan 1904 (14 Nisan 1320).

⁶⁶ BOA., MF.MKT.951-33, 4 Haziran 1906 (22 Mayıs 1322).

edileceği de vurgulanmıştır. Ancak bundan haberdar olan Draç ahalisi kendi kasabalarında da gayrimüslim ve ecnebi okulları bulunduğundan böyle bir naklin faydalı olmayacağını, idâdînin nakledilmemesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine Maarif İdâdîyye İdaresi durumun yeniden değerlendirilmesini ve bahsedilen nakil yerine İşkodra rüşdiyesinin idâdîye tahvili için gerekli tahsisatın teminine çalışılmasını istemiştir.⁶⁷ İşkodra vilayetine sorulan soruların yanında nezaret muhasebe idaresi tarafından konuyla alakalı bilgilendirme yapılmıştır. Burada daha evvelden Osmanlı ülkesinde açılması kararlaştırılan yerlere dair kararda Draç yer aldığı belirtilmiştir. Bunun gerekçesi ise Draç ve İşkodra sancaklarının maarif gelirlerindeki farklılıktı. Nitekim İşkodra sancağı ahalisi maarif hisse-i ianesi vermemekteydi. Draç ahalisi aşar vergisi, zebhiyye resmi gibi maarife harcanan vergileri düzenli bir şekilde ödemekteydi. Böylece Draç sancağı maarif giderlerinin büyük bir kısmı temin edilmekteydi. İşkodra sancağının maarif açığı 1906 yılı için 214.500 kuruşa ulaşmıştı. Bu halde İşkodra merkezinde idâdî tesis edilmek isteniyorsa öncelikle maarif gelirlerinin toplanması meselesinin halli istenmiştir. Bu ifadeler İşkodra vilayetine Maarif Nezareti tarafından verilen cevapta tekrar beyan edilerek⁶⁸ Draç idâdîsinin İşkodra'ya nakledilemeyeceği belirtilmiştir.⁶⁹ Draç idâdîsinin İşkodra'ya nakliyle ilgili işlemlerin bu hususta alınmış bir karar bulunmadığına dair nezaretin ifadesine rağmen tereddütler sürmüştür. Ahalinin bundan sebeple şikayetlerini ilettikleri Sadaret'in konuyu Maarif Nezareti'ne havalesiyle konu yeniden yanıtlanmıştır. Buna göre bahsedildiği üzere idâdînin İşkodra'ya nakline dair bir karar bulunmadığı, İşkodra'da idâdî teşkiliyle ilgili gerekli tahsisatın temini hususunun vilayetle görüşüldüğü, konunun Draç mutasarrıflığına bildirildiği Bâb-ı Ali'ye cevaben iletilmiştir.⁷⁰

Draç idâdîsinin İşkodra'ya nakliyle ilgili tartışmaların ardından bu sefer idâdî binasının durumu gündeme gelmiştir. Vilayetin bu kısmında maarifin ilerlemesi amacıyla teşkil edilen idâdînin kısa bir sürede hem eğitim kalitesi hem de artan öğrenci mevcudu açısından mesafe aldığı mutasarrıflıktan nezarete iletilmiştir. Draç'ta Avusturya ve İtalya gibi devletlerin eğitim faaliyetleri sebebiyle Devlet-i Aliyye'ye yakışır bir idâdî binasının inşasına ihtiyaç duyulmaktaydı. Fakat sancakta toplanan iane-i maarif mevcut giderlere dahi yetmediğinden böyle bir binanın inşasına başlanamamaktaydı. Bu nedenle nezaret bütçesinden karşılanarak ecnebi mekteplerden aşağı kalmayarak onlarla rekabeti mümkün kılacak idâdî binasının inşası talep edilmiştir. Mutasarrıflığın ifadeleri ayrıca vali tarafından da nezarete iletilmiştir. Nezaretin değerlendirilmesinde inşası talep edilen binaya ait bir keşifname gönderilmediği gösterilmiştir. Ayrıca bir okul inşası için lazım gelen miktarın nezaret bütçesinden karşılanmasının da mümkün olmadığı ifade edilmiştir. İdadiyye idaresinin konuyla ilgili ifadelerinde zaten bu idâdî için merkez bütçeden hayli miktar para nakledildiği belirtilmiştir. Bununla birlikte Draç'taki ecnebi okullarının sayı ve nitelik bakımından gelişmeleri üzerine gerekli görülen idâdî binasının İşkodra vilayetinin maarif gelirlerini arttırarak halletmesinin yararlı olacağı anlatılmıştır.⁷¹ Ancak Maarif Nezareti'nin değerlendirmelerinin vilayete

⁶⁷ BOA., *MF.MKT.951-33*, 13 Haziran 1906 (20 Rabiulahir 1324); BOA., *MF.MKT.951-33*, 21 Temmuz 1906 (29 Cemazeyilevvel 1324); BOA., *MF.MKT.951-33*, 24 Temmuz 1906 (11 Temmuz 1322).

⁶⁸ BOA., *MF.MKT.951-33*, 14 Ağustos 1906 (1 Ağustos 1322); BOA., *MF.MKT.951-33*, 3 Eylül 1906 (21 Ağustos 1322).

⁶⁹ BOA., *MF.MKT.943-53*, 26 Temmuz 1906 (4 Cemazeyilahir 1324).

⁷⁰ BOA., *MF.MKT.948-58*, 6 Ağustos 1906 (15 Cemazeyilahir 1324); BOA., *MF.MKT.948-58*, 20 Ağustos 1906 (29 Cemazeyilahir 1324).

⁷¹ BOA., *MF.MKT.1018-83*, 3 Şubat 1907 (19 Zilhicce 1324); BOA., *MF.MKT.1018-83*, 9 Mart 1907 (24 Muharrem 1325); BOA., *MF.MKT.1018-83*, 1 Mayıs 1907 (18 Nisan 1323); BOA., *MF.MKT.1018-83*, 13 Mayıs 1907 (30 Nisan 1323).

ulaşmaması üzerine konu bir daha vilayetçe hatırlatılmıştır. Nezaretin cevabı⁷² muhasebe idaresi vasıtasıyla vilayete gönderilmiştir. Burada nezaret bütçesinin böyle bir maliyeti karşılamaya müsait olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca hisse-i maarifin tamamen mahalline bırakıldığı ve sadece Draç sancağında hisse-i iane toplandığı belirtilmiştir. Nitekim Draç sancağının 694.610 kuruş hisse-i iane geliri olacağından inşa masrafinin buradan karşılanması istenmiştir.⁷³

Drač idâdîsinin tesisi ve eğitime başlamasının ardından önce İşkodra'ya taşınması ve ardından ayrıca bir bina yapılmasına dair taleplerin görüşülmesi neticesinde bir değişiklik olmamıştır. Bunun ardından idâdînin eğitim öğretim meseleleriyle alakalı eksikliklerin giderilmesine çalışılmıştır. Bunların başında idâdîde özellikle coğrafya derslerinde ihtiyaç duyulan haritaların temini gelmekteydi. Draç idâdîsinde mutasarrıf tarafından yapılan teftişatta öğretmenlerin gayretli ve başarılı oldukları halde coğrafya ve hendese dersleri araç gereçlerinin eksikliği vurgulanmıştır. Bunlardan küre-i arz, haritalar ve hendese gereçlerine işaret edilmiştir. Aslında Draç rüşdiyesinden kalan birkaç haritanı mevcuttu. Ancak rutubetten yazıları okunamaz durumda olmaları sebebiyle yenilerine ihtiyaç duyulmuştu. Bu nedenle yeter miktarda malzemenin idâdîye gönderilmesi nezaretten istenmiştir. İdadiyye idaresi haritalardan ve küre-i arzdan mevcut bulunmayanların Avrupa'dan okul gereçleri satanlarla görüşüleceği, neticeye göre Avrupa'dan ya da İstanbul'dan temin edileceğini bildirmiştir. Ardından yedi haritanın İstanbul'da bir kitapçıdan her biri 12 kuruş ki toplamda 84 kuruşa temin edilebileceği iletilmiştir. Yani ilk safhada talep edilen gereçlerden 7 harita Draç'a gönderilmiştir.⁷⁴

Adı	Adet	Fiyat
Mükemmel Avrupa	1	12
Mükemmel Asya	1	12
Mufassal Afrika	1	12
Mufassal Amerika-yı Şimal	1	12
Mufassal Okyanusya	1	12
Mufassal Asyayı Osmanî	1	12
Mufassal Avrupa-yı Osmanî	1	12
Toplam	7	84 Kuruş

Tablo 5: Draç İdâdîsine Gönderilen Haritalar.⁷⁵

⁷² Vilayetin 1907'den 464.422, 1905'ten 76.440, 1904'ten ise 20.122 kuruş ki toplamda 570.984 kuruş maarif bakayası mevcuttu. Bk. BOA., *MF.MKT.1018-83*, 8 Haziran 1907 (27 Rabiulahir 1325); BOA., *MF.MKT.1018-83*, 17 Ağustos 1907 (4 Ağustos 1323).

⁷³ BOA., *MF.MKT.1018-83*, 3 Eylül 1907 (21 Ağustos 1323).

⁷⁴ BOA., *MF.MKT.1042-3*, 7 Şubat 1907 (25 Kanunusani 1322); BOA., *MF.MKT.1042-3*, 21 Mart 1907 (8 Mart 1323); BOA., *MF.MKT.1042-3*, 11 Ocak 1908 (29 Kanunuevvel 1323); BOA., *MF.MKT.1042-3*, 29 Ocak 1908 (16 Kanunusani 1323).

⁷⁵ BOA., *MF.MKT.1042-3*, 14 Şubat 1907 (30 Zilhicce 1324).

İdadinin eksikliklerinin giderilmesi çalışmalarının yapıldığı 1907 içerisinde öğretmen temini işlemleri sürmüştür. Bu yıl İşkodra valisi tarafından Maarif Nezareti'ne hitaben hazırlanmış arızadan anlaşıldığı üzere Draç idâdîsinde Fansızca öğretmeni bulunmamaktaydı. Bu işe talip ve ehliyeti de sabit olan Draç tercümanı Aleko Efendi aylık 252 kuruş maaşla işe başlamıştı. Asaletinin tasdikine değin maaşının yarısını alacaktı. Böylece vekaleten 29 Ekim 1906'da işe başlatılmıştı. Aleko Efendi, Draç muayene memurluğu vazifesi sebebiyle 23 Mayıs 1906'da tercüme-i hal varakasını beyan ettiğinden ayrıca hazırlanmasına gerek olmamıştı. Nitekim bu durum resim öğretmeninin tayininde de görülmüştü. Nezaretin mütalaasında Aleko Efendi'nin beyan edilen maaşla işe başlamasında bir mâni yoktu. Konu muhasebe ve sicil-i ahval şubelerine havale edilmişti. 252 kuruş maaşla kaydı gerçekleşen Fransızca öğretmenin maaşından yüzde bir mazuliyet⁷⁶ aidatı kesilecekti. Aleko Efendi'nin asaletinin tasdiki 16 Nisan 1907'de icra olunur.⁷⁷ Aleko Efendi'nin tayininde resim öğretmeni tayininden farklı olarak ayrıca bir ehliyetname imtihanı yapılmamıştır. Aleko Efendi'nin işi sebebiyle zaten aşına olduğu yabancı lisana hakimiyetini kanıtlamış olması bunda etkilidir.

Drač'ta idâdî açılması ardından İşkodra merkez idaresi tarafından İşkodra'daki gayrimüslim ve ecnebi okullarının çokluğundan ve faaliyetlerinden bahisle İşkodra'ya taşınması istenmişti. Bu tartışmalarda Draç'ta da ecnebilerin eğitimle ilgili faaliyetlerinin gayet yoğun olduğu, bu nedenle okulun İşkodra'ya taşınmasının uygun olmayacağı mahallinden belirtilmişti. Nitekim mali gerekçelerin de değerlendirilmesi ile Draç idâdîsi İşkodra'ya nakledilmemişti. 1906 yılındaki gelişmelerin ardından 1908'e gelindiğinde Draç'taki ecnebi okullarının faaliyetlerine yeniden işaret edilmiştir. Buna göre Draç'ta aslında 1906 yılında belirtildiği üzere İslam okullarının sayısı oldukça azdı. Ancak sancaktaki ecnebi okulları sayı ve nitelik bakımından oldukça ilerideydi ki bunun da mahsurları vardır.⁷⁸ Bunun önlenmesi amacıyla alınacak tedbirleri Draç mutasarrıfı, Dahiliye Nezareti vasıtası ile Maarif Nezareti'ne iletmiştir. Mutasarrıf göre alınması gereken önlemler içerisinde Draç idâdîsinin leyliye tahvili bulunmaktadır. Bu şekilde sancaktaki İslam okullarının yetersizliği giderilecek ecnebi ve gayrimüslim okulları ile rekabet edilebilecekti. Sancak hisse-i maarif gelirlerinin mevcut okulların giderlerine yettiği halde sancak dahilinde ayrıca tesisi istenilen ve hemen hepsi ibtidai derecesindeki okulların giderlerinin nezaretten karşılanması mümkün görülmemiştir. Ancak Tiran'da bir nehari idâdî, Draç idâdîsinin de leyliye tahvili için lazım gelen öğretilerin tedarik edilip edilemeyeceğinin araştırılması gerektiği iptidaiye idaresinin ifadesiyle belirtilerek konu rüşdiye ve idâdîyye idarelerine havale edilmiştir. Maarif Nezareti Rüşdiyye ve İdadiyye İdaresi'nin konuyla ilgili ifadelerinde İşkodra'da bir idâdî olmadığı halde Draç'ta nehari idâdî mevcudiyetine tekrar işaret edilmiştir. Draç idâdîsinin leyliye tahvili ya da Tiran'da nehari bir idâdî tesisi konusunda ne İşkodra vilayetinin ne de Maarif Müdüriyetinin mütalaası bulunmamaktaydı. Bu yüzden meselenin vilayet ve maarif idaresinin beyanları ardından değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Bunun üzerine konu nezaretten İşkodra vilayeti ve Maarif Müdüriyetine tebliğ edilmiştir.⁷⁹

⁷⁶ Mazuliyet sandığıyla ilgili değerlendirme için bk. Nursel Manav, "Mazuliyet Sandığı'nın Kuruluşu ve Kuruluşuna Yol Açan Sebepler", *Türkiyat Mecmuası*, C.27/1, 2017, s. 215-224.

⁷⁷ BOA., *MF.MKT.984-24*, 18 Ocak 1907 (3 Zilhicce 1324); BOA., *MF.MKT.984-24*, 4 Şubat 1907 (22 Kanunusani 1322); BOA., *MF.MKT.984-24*, 21 Şubat 1907 (8 Şubat 1322); BOA., *MF.MKT.984-24*, 5 Mayıs 1907 (22 Rabiulevvel 1325).

⁷⁸ BOA., *MF.MKT.1048-39*, 16 Şubat 1908 (13 Muharrem 1326); BOA., *MF.MKT.1048-39*, 9 Mart 1908 (25 Şubat 1323).

⁷⁹ Draç idâdîsinin leyliye tahvili ile kız rüşdiyesi açılması kabul edilmez ise Tiran'da inas rüşdiyesi ve nehari idâdî tesisi sıralanan taleplerin başındadır. Ayrıca Draç'ta Varoş Mahallesi'nde, Tiran'da 31, Kavaye'de 16, Şiyak'ta 6 olmak üzere 54 ibtidai öğretmenine aylık 10.530 kuruş maaş ödemesi nezaretten talep edilmekteydi. Bk. BOA.,

Sancağın ve aslında vilayetin maarif bütçesinin vaziyeti sebebiyle Draç idâdîsinin leyliye tahvili gerçekleşmemiştir. 1908 içindeki bu teşebbüsün hemen ardından yeniden ama farklı gerekçelerle talep yenilenmiştir. Draç mutasarrıf vekilinden Maarif Nezareti'ne iletilen talepte sancakta gerçekleştirilen incelemeler neticesinde bu havali ahalisinin Türkçe konuşmakta zorlandığı görülmüştür. Bunun giderilmesi ve aynı zamanda vilayette maarifin faydalarının ortaya konulması okulların sayı ve kalitelerinin artırılmasıyla mümkündü. Bu sebepten o güne değin ihtiyacı ifade edildiği halde tesis edilemeyen dârülmuallimîn vazifesini ifa eden Draç idâdîsinin esas ihtiyaç duyulan leyli yani iki sınıflık kısmının eksikliğine işaret edilmiştir. İki sınıf eksikliğinden sebeple buradan mezun olan öğrenciler mekatib-i âliyyeye devam etmek isterlerse eksik iki sınıfı tamamlamak üzere leyli idâdîlere gitmek mecburiyetindeydiler. Draç idâdîsi bu yüzden istenilen düzeyde rağbet görmemekteydi. İşte bu gerekçeyle müsaade buyrulması halinde iane-i mahalli ile leyli idâdî binasının inşası ardından Draç nehari idâdîsinin leyliye tahvili istenmiştir. Ayrıca leyli idâdîde eğitime başlanıncaya değin buradan mezun olan çocuklardan mekatib-i âliyyeye gitmek isteyenlerin başkaca leyli idâdîye devamları zorunluluğundan muaf tutulmaları da talep edilmiştir. Nezaretin Draç idâdîsi mezunlarının mekatib-i âliyyeye devamı için eksik kalan iki yıllık eğitimlerini başka bir leyli idâdîde tamamlamaları talebine yanıtı yoktur. Ancak bu sefer de maarif bütçesinin böyle bir değişikliğe müsaide olmadığı cevabıyla yedi yıllık idâdî tesisi talebi reddedilmiştir.⁸⁰

Drač idâdîsinin İşkodra'ya taşınması, Draç'ta ayrı bir bina inşası ile leyliye tahvili ve eksikliklerinin giderilerek öğretmenlerin tayini gibi işlemlerin yanında okulla alakalı şikayetler gerçekleşmiştir. İdadi müdür ve öğretmenlerinin görevleriyle alakalı bazı işlemlerde yolsuzluk yaptıklarına dair ifadeler mevcuttur. Buna göre özellikle idâdî müdürünün uygunsuz hareketlerinden sebeple teftişi Maarif Nezareti tarafından vilayete bildirilmiştir.⁸¹ Bunun için Draç mutasarrıflığınca yapılan incelemelerde söz konusu uygunsuzluklar idâdî sınavlarındaki imtihan cetvellerinin tahrifi ve kaybolmasıydı. İdadi öğrencilerinden Hakkı Efendi'nin şikayetiyle tahkikat başlamıştı. Böylece söz konusu kişinin müdür değil idâdî öğretmenlerinden İbrahim ve Rifat Efendi'ler olduğu tespit edilmiştir.⁸² Ancak öğretmenler sınav evraklarındaki usulsüzlükler neticesinde yine de işlerine devam etmişlerdir.⁸³

1.3. Tiran'da İdâdî Tesisi Girişimleri

İşkodra vilayetinde vilayet merkezi İşkodra ve ondan daha erken bir dönemde sancak merkezi bulunan Draç'ta birer idâdî bulunmaktaydı. Osmanlı idaresinin bölgeden çekilmesine değin bu durum değişmemiştir. Ancak 1899 yılı içinde Draç sancağının bir kazası konumundaki Tiran'da idâdî açılması kararı ve buna dair işlemler açık bir şekilde takip edilmektedir. Nitekim vilayet dahilindeki iki idâdî dışında ve bunlardan daha erken dönemde tesisine oldukça yaklaşılacak idâdî Tiran idi. 10 Mayıs 1899'da burada idâdî ile iki ibtidainin açılması kararının icrası için temel atma töreni düzenlenmiştir. 25 Mayıs 1899'da icra edilen törende Tiran ahalisi, Müslim ve gayrimüslim öğrenciler, bir bölük asker ile bütün memurlar hazır bulunmuşlardı. Tiran maarif müdürünün yaptığı duaya eşlik eden ahali *Padişahım çok*

MF.MKT.1048-39, 10 Mart 1908 (6 Safer 1326); BOA., MF.MKT.1048-39, 16 Mart 1908 (3 Mart 1324); BOA., MF.MKT.1048-39, 30 Mart 1908 (17 Mart 1324); BOA., MF.MKT.1048-39, 20 Nisan 1908 (18 Rabiülevvel 1326).

⁸⁰ BOA., MF.MKT.1101-70, 19 Şubat 1909 (28 Muharrem 1327); BOA., MF.MKT.1101-70, 20 Nisan 1909 (7 Nisan 1325).

⁸¹ BOA., MF.MKT.1065-34, 2 Haziran 1908 (20 Mayıs 1324); BOA., MF.MKT.1065-34, 11 Temmuz 1908 (28 Haziran 1324).

⁸² BOA., MF.MKT.1101-70, 19 Şubat 1909 (28 Muharrem 1327); BOA., MF.MKT.1101-70, 20 Nisan 1909 (7 Nisan 1325).

⁸³ BOA., MF.MKT.1118-17, 11 Nisan 1909 (21 Rabiulahir 1327).

yaşa! duasıyla mukabele etmişlerdi. Maarif Nezareti'nin vilayet tarafından bilgilendirildiği bu gelişme nezaret marifetiyle ilan edilmişti.⁸⁴

Tiran idâdîsinin inşasına başlandığının işareti olarak icra edilen tören ardından İşkodra valisinin Maarif Nezareti'ne açıklamaları olmuştur. Buna göre ahali yardımları ile inşa edilmek üzere tesisine müsaade edilen idâdînin inşasına başlandığı belirtilmiştir. Burada görevlendirilecek öğretmen ve hademelerin yıllık 61.680 kuruşa varan giderleri son sınıfın açılmasına değin 42.000 kuruş kadar olacaktı. Bahsedilen 42.000 kuruş Tiran kazası hisse-i ianesinin tamamı ile Kavaye'den 10.000 ve Şiyak'tan 6.000 kuruş alınması halinde dahi 6000 kuruş noksandı. Ayrıca ileride açılacak sınıflar için de ayrıca tahsisat gerekecekti ki bu miktar yıllık 19.200 kuruştı. Ancak vilayet maarif bütçesinin zaten her sene açık vermesinden sebeple böyle bir miktarı karşılaması ihtimal dışıydı. Maarif muhasebe idaresi vilayetten gelen açıklamaları değerlendirmiştir. Burada halkın yardımları ile inşasına başlanan idâdîde ileride açılacak sınıflarla ihtiyaç duyulacak ilave öğretmen giderlerinin hesabından evvelki 6.000 ve sonraki 19.200 kuruşun merkez bütçeden para havalesiyle temini mümkün olmadığı açıklanmıştır. Bu nedenle Tiran'da bulunmayan idâdî tesisindense mevcut okulların muhafazasıyla bu şekilde eğitim faaliyetlerinin sürdürülmesinin daha uygun olacağı beyan edilmiştir. Ancak vilayetten bahsettiği 42.000 kuruş ile ileride açılacak sınıfla ihtiyaç durulacak miktarı nasıl hesapladıklarını açıklayan bir defter düzenleyerek nezarete iletmeleri istenmiştir. Bunun üzerine önce beş sınıf açılacak ve ardından iki sınıf ilavesi ile yedi yıllık idâdîye dönüştürülecek idâdî hakkında İşkodra maarif müdüriyeti tarafından icra edilmiş bir çalışma yoktu. Nitekim bu durum nezaret tarafından İşkodra vilayetine sorulmuş ve vilayete her yıl yapılan ilave tahsisata rağmen hala maarif açığı verildiği de buna eklenmiştir.⁸⁵

Tiran idâdîsinin tesisine ve özellikle bina inşası dışındaki giderlerine dair muhaberele sırasında Tiran ibtidai muallimlerinin maaşlarıyla ilgili şikayetler nezarete ulaşmıştır. Maaşlarını 10-13 aydır alamayan öğretmenlerin şikayetine dair değerlendirmede bu dönemde Tiran kazasında açılması kararlaştırılan idâdîden bahsedilmiştir. İdadinin tesisi amacıyla vilayet maarif idaresi kazadaki köy ibtidailerinin giderlerini ahaliye yükleyecekti. Böylelikle elde kalan para idâdî tesisinde kullanılacaktı. Ancak Tiran idâdîsinin inşasının ahalice karşılanacağı ve henüz açılmadığından maarif giderlerinin de bulunmadığı dikkate alınarak bu şekilde açılmayan bir okula kaynak aktarılmış, kaza öğretmenleri mağdur edilmişti. Nezaretin vilayete ifadesinde bu hususlara dikkat edilerek 13 aydır maaş alamayan öğretmenlerin mağduriyetinin giderilmesi istenmiştir.⁸⁶

Tiran idâdîsinin tesisi kararı ve ardından inşasına dair törenin de yapılmasına rağmen maddi kaynak teminiyle ilgili sorunlar yeniden gündeme gelmiştir. Bunda okulda eğitime başlanmasıyla gerekecek miktarın nasıl elde edileceği ve nezaretten ilave para talebi ayrıca değerlendirilmişti. Nezaretin fazladan para talebine cevabı olumsuz olurken Tiran ibtidai muallimlerinin bu nedenle maaşlarını alamadıkları öğrenilince durum daha karmaşık bir hal almıştır. Tiran idâdîsinin tesisine ilişkin kararın İşkodra'da idâdî tesisinden dahi önce alınmasına rağmen muhtemel maarif giderlerinin teminiyle ilgili sıkıntılar daha inşaat tamamlanmadan, maarif giderleri devreye girmeden baş göstermişti. Bunun yanında idâdî inşası kararının alındığı yıl inşaatla alakalı talepler gündeme gelmişti. Buna göre idâdî binası

⁸⁴ BOA., *MF.MKT.454-28*, 30 Mayıs 1899 (18 Mayıs 1315); BOA., *MF.MKT.454-28*, 2 Temmuz 1899 (22 Safer 1317).

⁸⁵ BOA., *MF.MKT.464-11*, 4 Temmuz 1899 (24 Safer 1317); BOA., *MF.MKT.464-11*, 25 Temmuz 1899 (13 Temmuz 1315); BOA., *MF.MKT.464-11*, 5 Ağustos 1899 (24 Temmuz 1315); BOA., *MF.MKT.464-11*, 1 Eylül 1899 (24 Rabiulahir 1317).

⁸⁶ BOA., *MF.MKT.464-32*, 14 Ağustos 1899 (2 Ağustos 1315); BOA., *MF.MKT.464-32*, 28 Ağustos 1899 (16 Ağustos 1315).

ahali yardımlarıyla yapılmaktaydı. Tiran, Şiyak ve Akçahisar kazalarının maarif hisse-i ianelerinin tamamıyla vilayet maarif bütçesinden kısmen ilave yapılmaktaydı. Ayrıca Tiran'daki ibtidai öğretmenlerinin maaşları ahalice karşılanarak buradan da idâdîye ilave edilmesi düşünülmekteydi. İşte bu sebeple köy ibtidai öğretmenlerinin maaşlarının nasıl temin edileceği nezaretten vilayete sorulmuştu. Böylece maaş karşılıklarının sürekli olup olmadığı da öğrenilmek istenmişti. Ancak bu sırada Tiran ibtidai muallimlerinin şikayetleri nezarete ulaşınca konu vilayetten sorulmuştu.⁸⁷ İşkodra vilayeti güç duruma düşen Tiran ibtidai öğretmenlerinin maaşlarının ödenmesi gerektiğini Draç mutasarrıflığına bildirmiştir. İnşasına başlanan idâdî bittiğinde kullanılmak üzere tahsis edilen paranın maaşlarını alamayan öğretmenlere maarif gelirleri geldikçe ödeneceği açıklanmıştır. Ancak bu durum Tiran idâdîsinin açılmasına kadar sürecekti. Okulda eğitimin başlaması sonrası için bir açıklama yoktur. Buna Maarif Nezareti Muhasebe İdaresi'nin değerlendirmesinde açılmasına kadar okula ayrılan 42.000 kuruşun ibtidai muallimlerinin maaşına sarfı ele alınmıştır. Ancak idâdî dışındaki okulların giderlerinin ahali katkılarıyla karşılanması ayrıca değerlendirilmek üzere sonraya bırakılmıştır. Ayrıca idâdî açıldığında idâdî dışındaki okulların giderlerine dikkat ederek ödemelerin düzenli yapılmasına dikkat çekilmiştir.⁸⁸

Tiran idâdîsinin inşası bahsinde eğitim giderlerinin temini ve bu süreçte maaşlarını alamayan muallimlerin şikayetlerinin giderilmesi hususları dışında inşaat giderleri de tartışılmıştır. Buna göre ahali yardımları ile inşa edilen Tiran idâdîsi için gereken kereste ormanlardan elde edilecekti. Ancak Orman Nezareti bu kereste için de orman resmi ödenmesini istemişti. Vilayet, nezarete gönderdiği telgrafta idâdî inşasında kullanılacak kereste için orman resminden muafiyet istemiştir.⁸⁹ Nezaret, İşkodra'dan gelen talebi Orman ve Maaden ve Ziraat Nezareti'ne iletmiştir. Okulun halkın yardımları ile yapıldığından orman resmi alınmaması talep edilmiştir. Orman Nezareti okulun halk tarafından inşa edilmesine rağmen okul için alınacak kerestenin mevcut usullere göre orman resminden muafiyetinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Maarif Nezaret, İşkodra vilayetine iletteği yazışmaların teferruatında *sadece köylerdeki ibtidailerin inşasında* kullanılacak kerestelerin orman resminden muaf tutulabildiği, Tiran idâdîsi gibi kasaba ve şehir merkezlerinde inşa edilecek okullarda böyle bir muafiyetin söz konusu olmayacağını belirtmiştir.⁹⁰

Tiran'da 25 Mayıs 1899'da idâdî binasının inşasına başlandığına dair tören düzenlenmişti. Ancak bu kararın hemen ardından mali konular çerçevesindeki tartışmalar, muallim maaşları ve inşaat giderleri bahsine rağmen hem Osmanlı istatistikleri hem de belgelerde Tiran idâdîsine tesadüf edilmez. Bunun 1906 yılında gerekçesi ile açıklandığı görülmektedir. Tiran'da hükümet konağı yakınında tesisi kararlaştırılan ve ahali yardımları ile yapılmak üzere başlanan, arsası da tahsis edilen idâdî 1906 yılı içinde de tamamlanamamıştır. İnşasına başlanmış ve hatta duvarları dahi bir miktar görülür hale gelmiş ise de zamanla bunlar da yıkılmıştır. Daha sonra Draç'ta idâdî tesisi kararı alınınca Tiran idâdîsinin inşası da yarıda kalmış, tamamlanamamıştır. Bu şekilde idâdî inşasına başlanan arazide bir ibtidai inşasıyla rüşdiye öğrencilerinin de buraya nakliyle okulların birleştirilmesine müsaade istenmiştir. Nezaretin buna yanıtı müspet olmuş,

⁸⁷ BOA., *MF.MKT.467-43*, 21 Eylül 1899 (9 Eylül 1315).

⁸⁸ BOA., *MF.MKT.479-60*, 5 Kasım 1899 (1 Recep 1317); BOA., *MF.MKT.479-60*, 23 Kasım 1899 (11 Teşrinisani 1315); BOA., *MF.MKT.479-60*, 19 Aralık 1899 (15 Şaban 1317).

⁸⁹ BOA., *MF.MKT.467-43*, 24 Eylül 1899 (12 Eylül 1315).

⁹⁰ BOA., *MF.MKT.472-13*, 18 Ekim 1899 (5 Cemazeyilahir 1315); BOA., *MF.MKT.472-13*, 14 Aralık 1899 (10 Şaban 1317); BOA., *MF.MKT. 472-13*, 1 Şubat 1900 (30 Ramazan 1317).

iki okulun ayrı ayrı binalarda bulunmasındansa bir yerde bulunmalarının uygun olacağına işaret edilmiştir.⁹¹

Draç idâdîsinin açılması sebebi ile nihai olarak Tiran'da bir idâdî açılmasına gerek olmadığına dair 1906 yılındaki bu açıklama üzerinden çok geçmeden Tiran'da yeniden idâdî tesisi meselesi dile getirilmiştir. Dahiliye Nezareti'nin Maarif Nezareti'ne ilettiği Draç mutasarrıfının sancakta eğitime dair alınması gereken tedbirler içerisinde böyle bir öneri mevcuttur. Buna göre Draç sancağında ecnebi okullarının faaliyetleri ve Müslüman ahalinin hizmetindeki okulların azlığına dikkat çekilmiştir. Ecnebi okullarının sayı ve nitelik bakımından bulundukları bu durumu Osmanlı Devleti'nin lehine bir hale getirmek amacıyla yapılacaklar içerisinde Draç idâdîsinin yedi yıllığa tahvili vardı. Bu öneri kabul edilmez ise yine aynı amaca hizmet edecek şekilde Tiran'da bir nehari idâdî tesisi talep edilmiştir. Ancak Maarif Nezareti'nin konuyla ilgili değerlendirmesi neticesinde bu teklifle alakalı vilayet idaresi ve maarif müdüriyetinin beyanı bulunmadığından onların da görüşlerinin alınmasından bahisile konu vilayete havale edilmişti.⁹² Nitekim Draç idadisinde içeriği açıklandığı üzere buna müsaade edilmemişti. Nitekim Arnavutluk'un Osmanlı idaresinden çıktığı dönem itibariyle Tiran'da bir idadi mevcut değildi.

Sonuç

İşkodra vilayetinde eğitim kurumlarının teşkili ve faaliyetleri ile bunlara dair iyileştirme teşebbüsleri ilk dönemlerden itibaren mali sorunlar temelinde şekillenmişti. Bunda vilayet ile merkez idarenin bütçe kısıtlılıkları etkiliydi. Vilayet ve merkez idarenin eğitimde yapmak istediği her türlü yenilik ve ıslahat faaliyetleri bir şekilde ekonomik açıdan değerlendirilmek durumundaydı. Bu ise sorunların tespitindeki güçlüklerle beraber ileri sürülen çözüm önerilerinin tatbikini birbirinden ayırıyordu. Nitekim vilayette eğitimin hangi kademesinde ne gibi ıslahatların gerektiği yönündeki çalışmalar konunun ilk aşamasıydı. Bu çalışmaların tatbiki meselesinde mali değerlendirmeler öne çıkmıştır. Hatta sadece vilayet idaresi değil Maarif Nezareti nezdinde dahi gerekliliği ve sağlayacağı faydaya işaret edilen yeniliklerin tatbikinde bütçe yetersizliği hemen her defasında bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Vilayetin bu engelleri aşmak hususunda yapabilecekleri sınırlıydı. Bunlardan ilki ve en sık başvurulana ve her defasında olumsuz yanıt alınan merkez idareden kaynak teminiydi. Merkez idarenin vilayete maarif bütçesindeki sorunları aşmak üzere çeşitli vergi gelirlerini arttırmak hususundaki nasihatleri ise genellikle tatbik edilememiştir. Bu konuda İşkodra vilayetinin bulunduğu konum ve nezaketi önemlidir. Zaman zaman Dahiliye Nezaretinin konuyla ilgili teşebbüslerinde görüldüğü üzere İşkodra'da okul tesisi çalışmalarının sadece eğitimle ilgili olmadığına işaret edilmiştir. Bu gerekçelerle merkez vilayetten önce yine mali gerekçelerle Draç'ta idadi tesis edilmiştir. Lakin bu durum vilayet merkezinde idâdî bulunmaması nedeniyle farklı talepleri gündeme getirmiştir. Draç idâdîsinin İşkodra'ya nakli teşebbüsleri her ne kadar gerçekleşmemiş olsa da İşkodra'da idâdî tesisine dair taleplerin sürmesini sağlamıştır. Öyleki bu taleplerin peşi sıra sıralanması neticesinde İşkodra vilayet merkezinde 1909 yılı itibariyle idâdî tesisi mümkün olmuştu. Yani o güne değin Maarif Nezareti'nin okul inşa ve giderlerine dair masrafları karşılamaya yanaşmaması durumu son bulmuştur. Bunda vilayet dahilinde gayrimüslim ve ecnebilerin eğitim alanındaki çalışmaları etkiliydi. Bu ise merkez idarenin kendisini artık durumu önlemek ve tedbir almak zorunda hissetmesi nedeniyleydi. Vilayetin bir idâdî tesisi amacıyla temin edemediği maarif tahsisatı artık merkez idare tarafından karşılanmıştı. Bu durum bize merkez idarenin vilayet idaresi tarafından ısrarla talep edilen

⁹¹ BOA., *MF.MKT.954-55*, 7 Temmuz 1906 (15 Cemazilevvel 1324); BOA., *MF.MKT.954-55*, 23 Temmuz 1906 (10 Temmuz 1322); BOA., *MF.MKT.954-55*, 17 Eylül 1906 (28 Recep 1324).

⁹² BOA., *MF.MKT.1048-39*, 20 Nisan 1908 (18 Rabiulevvel 1326).

idâdîye duyulan ihtiyacı kabullendiğini göstermektedir. Ancak bunun gerçekleşmesi imparatorluk genelinde idadilerin yaygınlaştığı dönemin sonuna denk gelmiştir. Bu ise İşkodra vilayetinde eğitime dair yeniliklerden birisi olarak görülen idâdîlerin geç bir dönemde tesis edilmesi sebebiyle istenilen faydayı sağlamadığını düşündürmektedir.

Kaynakça

1.Arşiv Malzemesi

1.1. Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

Babialı Evrak Odası Evrakı (BEO.): 1216-91163, 2006-150417, 2078-155777.

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT.): 2283-112.

Dahiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUİ.): 4/2-48.

Maarif Mektubi Kalemi (MF.MKT.): 115-114, 186-71, 186-85, 359-13, 454-20, 454-28, 464-11, 464-32, 467-43, 472-13, 479-60, 618-12, 728-20, 729-1, 732-37, 734-9, 757-27, 943-53, 948-58, 951-33, 954-55, 984-24, 1018-83, 1042-3, 1048-39, 1065-34, 1101-70, 1118-17, 1152-1, 1179-57.

Meclis-i Vâlâ Riyâseti Belgeleri (MVL.): 988-7.

2.Kütüphane Malzemesi

BİLİM, Cahit Yalçın, *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1998.

DEMİREL, Fatih, “II. Meşrutiyetten Sonra Osmanlı’da Orta Öğretim: Sultâniler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVII, S. 2, Aralık 2012, s. 339-358.

DEMİREL, Muammer, Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 44-60.

DUMAN, Tayyip, “Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişimi”, *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 61-71.

ERGİN, Osman, *Türk Maarif Tarihi*, C. 1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

—, *Türk Maarif Tarihi*, C. 3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

ERKEN, İlkay, “İşkodra Vilayetinde İlköğretim Okullarını Sayı ve İsimlerinin Tespiti”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 44, Niğde 2018, s. 45-77.

—, “Tanzimat Devri’nde İlköğretim Okullarının İsimlendirilmesi Meselesi ve İşkodra Vilayeti Örneği (1839-1912)”, *Sosyal ve Beşeri Bilimlere Dair Araştırma Örnekleri*, Ed. Prof. Dr. Ali Acaravcı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara 2018, s. 159-169.

FORTNA, Benjamin C., *Mekteb-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Döneminde İslam Devlet ve Eğitim*, Çev. Pelin Siral, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.

KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999.

Maarif Nezareti Celilesi İdaresinde Bulunan Mekatib-i İbtidaiyye, Rüşdiyye, İdadiyye, Aliyye ile Mekatib-i Hususiyye ve Ecnebiyyenin ve Dersaadet’te Tahriri İcra Kılınan ve Taşrada Mevcud Bulunan Kütüphanelerin İstatistiki, (1310-1311 Sene-i Dersiye-i Maliyesine Mahsustur), Matbaa-yı Amire, Dersaadet ty.

Maarif-i Umumiyye Nezareti İstatistik Müdiriyeti Dersaadet ve Vilâyatta Kain Mekâtib-i Resmîyye ve Hususîyye ve Desraadet'te Bulunan Medaris-i İslamîye ile Kütüphanelere Dair İstatistik Mecmuasıdır, (1323-1324 ve Kısmen 1325-1326 Sene-i Dersiyelerine Aid Ma'lumat Teşkil Etmektedir), Matbaa-yı Ami-re, Dar'ul Hilafet'ül Aliyye 1327.

MANAV, Nursel, "Mazuliyet Sandığı'nın Kuruluşu ve Kuruluşuna Yol Açan Sebepler", *Türkiyat Mecmuası*, C.27/1, 2017, s. 215-224.

Mekâtib-i Aliye ve İdâdiye Mezunlarından Yetiştirilecek Jandarma Zabitanı Hakkında Nizamname Suretidir, Matbaa-yı Askeriye, İstanbul 1328.

ÖZTÜRK, Cemil, "İdâdi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 464-466.

SAYDAM, Abdullah, "Tanzimat Devri Reformları" *Türkler*, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 782-804.

SOMEL, Selçuk Akşin, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, Çev: Osman Yener, İletişim Yayınları, İstanbul 2019.

ŞANAL, Mustafa, "II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim, Ortaöğretim ve Yükseköğretim Kurumları", *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid*, C. 3, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011, s. 375-403.

TEKELİ, İlhan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 2, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 456-475.

TÜMER, Günay, "Cizvitler", *DİA*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 40-42.

YOLALICI, M. Emin, "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları", *Osmanlı*, C. 5, Ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 281-295.